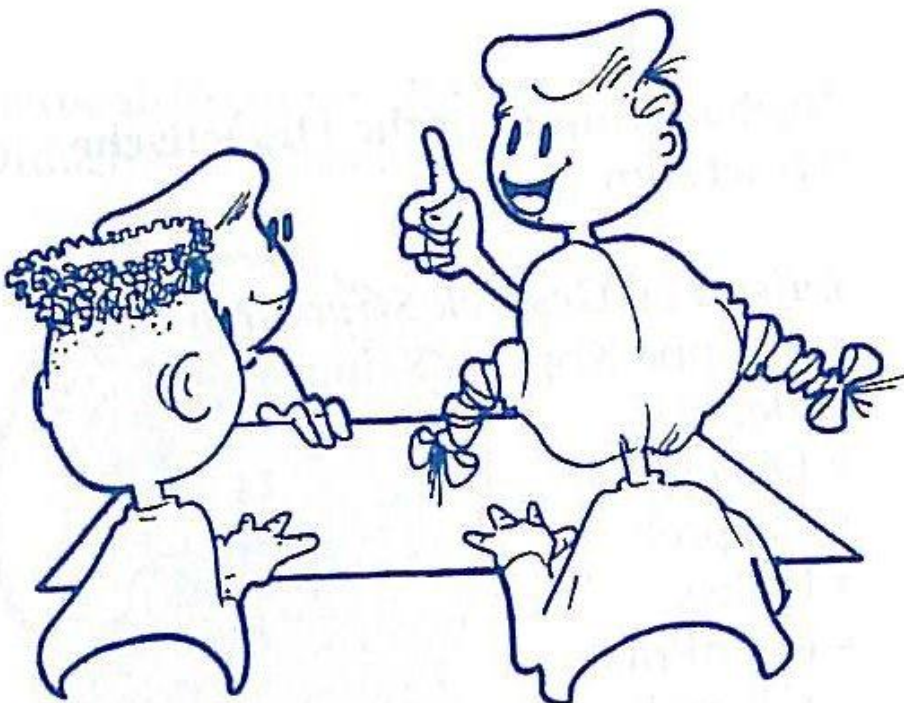

2011 2012

“None of us is as smart as all of us...”

(Van Vugt, 2003, p.5)

Coöperatief leren binnen het speciaal basisonderwijs.

Auteur: Milou Bouwhuis

Studentnummer: 2194461

Opleiding: Master Special Educational
Needs

Instituut: Fontys Opleidingscentrum
Speciale Onderwijszorg

Leerroute: Gespecialiseerde leerkracht

Begeleider: Annemieke Kotkamp – de
Bilde

Lesplaats: Hengelo

Datum: 24 Mei 2012

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
Hoofdstuk 1 Probleemstelling en aanleiding	6
Hoofdstuk 2 Theoretische onderbouwing.....	8
2.1 Coöperatief leren	8
2.1.1 Wat is coöperatief leren?	8
2.1.2 Het effect op de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling.....	10
2.1.3 Coöperatieve werkvormen.....	11
2.1.4 Groepsvorming	12
2.2 De attitude van de leerkracht	14
2.2.1 De rol van de leerkracht.....	14
2.2.2 Coöperatief leren met leerlingen die autisme hebben	15
2.2.3 Coöperatief leren met leerlingen die ADHD hebben	16
Hoofdstuk 3 Onderzoeksmethodologie	20
3.1 De onderzoeksmethode	20
3.2 Triangulatie	20
3.3 De instrumenten.....	21
3.4 De deelvragen	23
3.5 Validiteit binnen het onderzoek	24
3.6 De betrouwbaarheid van het onderzoek.....	24
3.7 De ethische aspecten binnen het onderzoek.....	25

Hoofdstuk 4	Data presentatie en resultaten	26
4.1	Deelvraag 1	26
4.2	Deelvraag 2	28
4.2.1	Observatiemoment 1	28
4.2.2	Observatiemoment 2	29
4.2.3	Observatiemoment 3	30
4.2.4	Algemene conclusie op dataniveau n.a.v. de drie observatiemomenten	30
4.3	Deelvraag 3	31
4.3.1	De verzamelde data naar aanleiding de interviews	31
4.3.2	Conclusies op dataniveau	32
Hoofdstuk 5	Analyseren en concluderen	33
5.1	Deelvraag 1	33
5.2	Deelvraag 2	35
5.3	Deelvraag 3	36
5.4	Beantwoording van de onderzoeksvraag	38
5.5	Aanbevelingen	39
Hoofdstuk 6	Reflectie op het onderzoek	40
6.1	De toekomst van het onderzoeksdomein	40
6.2	Aanbevelingen voor het vervolgonderzoek	40
6.2.1	Gericht op het onderzoeksdomein	40
6.2.2	Gericht op de onderzoeker	41
6.3	Leerervaringen als onderzoeker	41
Nawoord		46
Literatuurlijst		47

Bijlagen	50
Bijlage 1: De vijf basiskenmerken van coöperatief leren.....	50
Bijlage 2: De vier basisprincipes voor coöperatief leren.....	52
Bijlage 3: Coöperatieve werkvormen en rollen	53
Bijlage 4: Aanpak coöperatief leren voor leerlingen met autisme.....	55
Bijlage 5: Aanpak coöperatief leren voor leerlingen met ADHD	56
Bijlage 6: Interview met de leerkrachten van groep 4	57
Bijlage 7: De kijkwijzers van het observeren.....	59
Bijlage 8: De uitgeschreven interviews	68
Bijlage 9: De horizontale vergelijking.....	74

Samenvatting

Gedurende het praktijkonderzoek heeft coöperatief leren binnen het speciaal basisonderwijs centraal gestaan. Het praktijkonderzoek is uitgevoerd in groep 3 van speciaal basisonderwijsschool X., om schoolbreed een doorgaande lijn in coöperatief leren te creëren.

Er is gekozen voor een beschrijvend praktijkonderzoek, omdat in kaart gebracht wordt hoe coöperatief leren in groep 4 vormgegeven wordt, hoe de leerkrachten van groep 3 tegen coöperatief leren aankijken en welke basisvaardigheden de leerlingen voor het samenwerken bezitten.

In het praktijkonderzoek is er gefocust op de onderzoeksvraag; “Hoe kan ik als leerkracht coöperatief leren toepassen in groep 3, in de leeftijdscategorie van 6 tot 8 jarigen, binnen het speciaal basisonderwijs?”

Door middel van het literatuuronderzoek zijn de domeinen: coöperatief leren binnen het speciaal basisonderwijs, de ontwikkeling van 6 tot 8 jarige kinderen en leerkrachtattitude bestudeerd.

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden zijn er deelvragen opgesteld, die vanuit de praktijk beantwoord zijn met behulp van onderzoeksinstrumenten.

Er is een kijkwijzer opgesteld voor het observeren van basisvaardigheden voor het samenwerken. Tevens heeft er een semigestructureerd groepsinterview plaatsgevonden met de leerkrachten van groep 4, om erachter te komen hoe zij coöperatief leren vormgeven. Daarnaast zijn de leerkrachten van groep 3 en de lb'er geïnterviewd, om hun visie ten aanzien van coöperatief leren in kaart te brengen.

Uit het onderzoek is gebleken dat de leerlingen basisvaardigheden voor het samenwerken beheersen, daarom kan coöperatief toegepast worden in groep 3 van speciaal onderwijsschool X. Wel is het van belang dat coöperatief leren stapsgewijs geïntroduceerd wordt, zodat leerlingen met speciale onderwijsbehoeften de tijd krijgen om aan de nieuwe situatie te wennen (Frörner, Kenter & Veenman, 2008).

In het onderzoeksrapport worden adviezen gegeven, hoe je als leerkracht coöperatief leren stapsgewijs kunt invoeren in de klas. Want: “None of us is as smart as all of us...” (Van Vugt, 2003, p.5).

Hoofdstuk 1 Probleemstelling en aanleiding

Sinds september 2011 ben ik werkzaam op speciaal basisonderwijsschool X. als leerkracht van groep 3. Speciaal basisonderwijsschool X. staat open voor leerlingen en benadert de leerlingen op een oplossingsgerichte wijze. De leerlingen gaan daardoor hun eigen talenten en mogelijkheden inzien, en ontwikkelen hierdoor meer zelfvertrouwen.

Er wordt gewerkt in niveaugroepen, zodat elke leerling zich optimaal kan ontwikkelen. De leerlingen zijn gewend aan de structuur die de leerkrachten bieden. Klassikaal worden nieuwe onderwerpen en thema's geïntroduceerd. De leerkracht legt de leerstof uit en de leerlingen maken daarna individueel de verwerkingsopdrachten.

Op speciaal basisonderwijsschool X. wordt er gestreefd naar een doorgaande lijn in coöperatief leren. De doorgaande lijn is niet zichtbaar, omdat coöperatief leren niet aangeboden wordt in groep 3.

Het doel van het onderzoek is, dat er op de speciaal basisonderwijsschool X. een doorgaande lijn ontstaat op het gebied van coöperatief leren. Coöperatief leren wordt al wel in de bovenbouw toegepast, maar nog niet in de onderbouw.

Het doel in het onderzoek is, dat er gezocht wordt naar toepassingsmogelijkheden voor coöperatief leren in groep 3, in de leeftijdscategorie van 6 tot 8 jarigen, binnen het speciaal basisonderwijs.

Met dit onderzoek wil ik erachter komen of coöperatief leren toegepast kan worden in de onderbouw, groep 3, van de speciaal basisonderwijsschool X.

Vanuit mijn visie is coöperatief leren een belangrijke werkwijze, omdat er leerling-leerlinginteractie plaatsvindt, leerlingen gaan elkaars mogelijkheden en talenten inzien, zijn actief betrokken bij het leerproces en het levert een positieve bijdrage aan het pedagogisch klimaat (Frörner, Kenter & Veenman, 2008; Van Vugt, 2003).

In het reguliere onderwijs wordt coöperatief leren regelmatig toegepast, vanuit mijn ervaring wordt coöperatief leren minder vaak toegepast op een speciaal basisonderwijsschool.

Leerkrachten geven aan dat de leerlingen meer baat hebben bij structuur en dat leerlingen met gedragsproblemen nauwelijks samen kunnen werken, omdat ze te 'druk' zijn.

Het onderzoek levert speciaal basisonderwijsschool X. op dat er schoolbreed een doorgaande lijn ontstaat in het coöperatief leren.

Tevens heeft coöperatief leren een positief effect op het pedagogische schoolklimaat, omdat de leerlingen sociale vaardigheden ontwikkelen tijdens het samenwerken (Frörner, Kenter & Veenman, 2008; Kagan, 2010).

Er is een onderzoeksvraag geformuleerd om erachter te komen of coöperatief leren toegepast kan worden in de onderbouw van de school waar ik werk.

“Hoe kan ik als leerkracht coöperatief leren toepassen in groep 3, in de leeftijdscategorie van 6 tot 8 jarigen, binnen het speciaal basisonderwijs?”

Om een antwoord op de onderzoeksvraag te krijgen, zijn er drie deelvragen geformuleerd.

- Hoe wordt coöperatief leren vormgegeven in groep 4?
- Welke samenwerkingsvaardigheden bezitten 6 tot 8 jarige leerlingen in groep 3?
- Hoe kijken de leerkrachten en lb'er, van speciaal basisonderwijsschool X., in groep 3 tegen coöperatief leren aan?

Op mijn leerwerkplek is coöperatief leren een bekend onderwerp. Binnen speciaal basisonderwijsschool X. is er een coöperatieve werkgroep. De coöperatieve werkgroep heeft zich vooral gericht op de midden- en bovenbouw. In de midden- en bovenbouw zetten de leerkrachten coöperatief leren in. In de onderbouw wordt er (nog) niets gedaan op het gebied van coöperatief leren. Hierdoor sluit het onderzoek aan bij de schoolontwikkeling op het gebied van coöperatief leren.

In het volgende hoofdstuk wordt het theoretische kader beschreven. Het theoretische kader bestaat uit drie domeinen: coöperatief leren, leerkrachtattitude en de ontwikkeling van 6 tot 8 jarige kinderen.

Hoofdstuk 2 Theoretische onderbouwing

In dit hoofdstuk wordt het theoretische kader beschreven. In het theoretische kader worden verschillende theorieën weergegeven die aansluiten bij de onderzoeksvraag. “Hoe kan ik als leerkracht coöperatief leren toepassen in groep 3, in de leeftijdscategorie van 6 tot 8 jarigen, binnen het speciaal basisonderwijs?”

Om gericht theorieën te bestuderen, zijn er drie domeinen gekozen die relevant zijn voor het onderzoek. De drie domeinen zijn: coöperatief leren binnen het speciaal basisonderwijs, de ontwikkeling van 6 tot 8 jarige kinderen en leerkracht attitude.

2.1 Coöperatief leren

2.1.1 Wat is coöperatief leren?

“Coöperatief leren is een onderwijsleersituatie waarin de leerlingen in kleine heterogene groepen op een gestructureerde manier samenwerken aan een leertaak met een gezamenlijk doel” (Frörer, Kenter & Veenman, 2008, p.11).

Als leerlingen in kleine groepen samenwerken, op zoek gaan naar oplossingen voor problemen en antwoorden zoeken op vragen die ze hebben, leren ze verschillende democratische principes die ze in de samenleving kunnen toepassen.

Onder democratische principes wordt onder andere verstaan dat leerlingen elkaars meningen en inzichten bij elkaar kunnen brengen en samen tot een oplossing kunnen komen, tevens kunnen de leerlingen op een respectvolle manier met elkaar communiceren (Van Vugt, 2003). De visie van Van Vugt (2003) wordt door mij gedeeld, het is van belang dat leerlingen voorbereid worden op de samenleving, zodat de leerlingen zichzelf kunnen redden. Het is van belang dat de leerlingen op mijn leerwerkplek verschillende democratische principes leren, die ze in de samenleving kunnen toepassen.

Het gaat om democratische principes als:

- Opkomen voor jezelf.
- Je in een ander verplaatsen.
- Initiatieven nemen.
- Samenwerken.
- Verantwoordelijkheid tonen.
- Tot een gemeenschappelijke oplossing komen.
- Respect hebben voor elkaar.

Op mijn leerwerkplek wordt deels gewerkt aan de democratische principes. Met name het opkomen voor jezelf, respect hebben voor elkaar en je in een ander verplaatsen komen aan bod in de lessen van de methode Leefstijl. Leefstijl is een methode die gericht is op de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen. Naast de methode Leefstijl, kan coöperatief leren een bijdrage leveren aan het ontwikkelen van democratische principes.

In de definitie van Frörrer, Kenter & Veenman (2008) wordt aangegeven dat coöperatief leren een vorm is van samenwerkend leren. Op mijn leerwerkplek wordt samenwerkend leren en coöperatief leren vaak als één beschouwd, dit is echter niet het geval. Er wordt van samenwerkend leren gesproken wanneer leerlingen actief bezig zijn met het leerproces in samenwerking met medeleerlingen. Leerlingen vertellen stapsgewijs aan elkaar wat ze gedaan hebben. Door de stappen hardop te verwoorden bekijft de leerstof beter (Ebbens & Ettekoven, 2005). In mijn optiek is het van belang dat de leerlingen op verschillende manieren omgaan met de leerstof, om de leerstof eigen te maken (Frörrer, Kenter & Veenman, 2008). Het hardop verwoorden van de leerstof, sluit daar op aan.

Volgens Frörrer, Kenter & Veenman (2008) mag je alleen van coöperatief leren spreken, wanneer alle vijf basiskensmerken van Johnson, Johnson & Holubec (1994) aan bod komen.

Johnson, Johnson & Holubec (1994) onderscheiden vijf basiskensmerken van coöperatief leren. In bijlage 1 zijn de basiskensmerken van coöperatief leren uitgewerkt.

1. Positieve wederzijdse afhankelijkheid.
2. Individuele verantwoordelijkheid.
3. Directe interactie.
4. Samenwerkingsvaardigheden.
5. Evaluatie van het groepsproces.

Naast Johnson, Johnson & Holubec (1994) benoemt Kagan (2010) basisprincipes voor coöperatief leren. Kagan (2010) onderscheidt vier basisprincipes van coöperatief leren. In bijlage 2 zijn de basiskensmerken van coöperatief leren uitgewerkt.

1. Gelijke deelname.
2. Individuele aanspreekbaarheid.
3. Positieve wederzijdse afhankelijkheid.
4. Simultane Actie.

De basiskensmerken van Johnson, Johnson & Holubec (1994) komen deels overeen met de basisprincipes van Kagan (2010). Het is opvallend dat Kagan (2010) de evaluatie van het groepsproces niet benoemt als basisprincipe. Uit de coöperatieve werkvormen die Kagan

(2010) beschrijft, blijkt dat na de coöperatieve werkvorm het evaluatiemoment plaatsvindt. In het onderzoek zullen de basiskenmerken van Johnson, Johnson & Holubec (1994) gecombineerd worden met de basisprincipes van Kagan (2010). Naar mijn mening zorgt de combinatie van de basiskenmerken en -principes ervoor dat coöperatief leren effectief geïmplementeerd kan worden. In mijn optiek is het essentieel dat coöperatief leren geïmplementeerd wordt, omdat de leerlingen verschillende vaardigheden en inzichten ontwikkelen. In de volgende paragraaf wordt er aangegeven welk effect coöperatief leren heeft op de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling.

2.1.2 Het effect op de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling

Uit wetenschappelijk onderzoek van Slavin (1995) blijkt dat coöperatief leren een positieve invloed heeft op de metacognitieve vaardigheden van leerlingen. Slavin (1995) vindt de metacognitieve vaardigheden belangrijk, omdat de leerlingen op een actieve manier leren en uiteindelijk kunnen de leerlingen hun eigen leerproces sturen. De visie van Slavin (1995) wordt door mij gedeeld, leerlingen zullen in de toekomst, op het voortgezet onderwijs, hun eigen leerproces moeten sturen. Op mijn leerwerkplek worden de metacognitieve vaardigheden niet gestimuleerd, de leerkracht stuurt het leerproces van de leerlingen aan. Voor mijn leerwerkplek betekent het, dat de leerkracht het eigen leerproces van de leerlingen meer zou moeten stimuleren, zodat de leerlingen zelfstandiger worden.

Naast Slavin (1995) hebben Johnson & Johnson (1999) ook wetenschappelijk onderzoek gedaan naar het effect van coöperatief leren. Johnson & Johnson (1999) kwamen tot de conclusie dat coöperatief leren een positieve invloed heeft op de sociale ontwikkeling van leerlingen. Door coöperatief leren ontwikkelen de leerlingen een positief zelfbeeld. Tevens wordt de interactie tussen de leerlingen onderling gestimuleerd, waardoor ze vaker met elkaar communiceren dan in een andere onderwijsleersituatie. De interactie tussen de leerlingen zorgt ervoor dat de onderlinge relaties tussen de leerlingen verbeterd (Johnson & Johnson, 1999).

De visie van Johnson & Johnson (1999) wordt door mij gedeeld, omdat de verbeterde onderlinge relatie een positieve bijdrage levert aan het pedagogisch klimaat (Van Eijkeren, 2008). Stevens (2004) geeft aan dat een goed pedagogisch klimaat gecreëerd kan worden door aan te sluiten bij de basisbehoeften relatie, competentie en autonomie.

Naar mijn mening komen de leerkrachten niet tegemoet aan de basisbehoeften van Stevens (2004), omdat de autonomie van de leerlingen niet bevorderd wordt. Op mijn leerwerkplek vindt nauwelijks interactie plaats tijdens de verwerking van de leerstof. De leerlingen worden in twee subgroepen verdeeld, iedere subgroep heeft een eigen leerkracht. De leerkracht legt klassikaal de leerstof uit en de leerlingen verwerken de leerstof individueel. Er vindt alleen

interactie plaats tussen de leerkracht en een leerling tijdens de uitleg of als de leerling een vraag heeft bij de verwerking van de leerstof.

Frörerr, Kenter & Veenman (2008) geven nog andere effecten van coöperatief leren.

Achtereenvolgens worden de effecten genoemd. Leerlingen kunnen samen op een actieve en constructieve manier leren. Met actief leren wordt bedoeld dat leerlingen op verschillende manieren met de leerstof omgaan. De leerlingen verwerven en bewerken informatie, passen de informatie toe of oefenen ermee. De leerstof beklijft beter, wanneer leerlingen er op verschillende manieren mee werken (Van Vugt, 2003). Vanuit mijn optiek is het van belang dat leerlingen op verschillende manieren om gaan met de leerstof, omdat de leerlingen dan gebruik kunnen maken van hun voorkeursintelligenties (Gardner, 1999). Wanneer leerlingen gebruik maken van hun voorkeursintelligenties, kunnen ze de leerstof beter eigen maken en zijn ze gemotiveerd om te leren (Cash, 2002).

Door heterogene groepen samen te stellen, kunnen leerlingen van en met elkaar leren. De verschillende talenten en mogelijkheden van de leerlingen worden benut. Tevens gaan de leerlingen inzien, dat onderlinge verschillen niet erg zijn (Kagan, 2010). Vanuit mijn visie is het van belang dat leerlingen elkaars talenten en mogelijkheden gaan benutten, zodat ze van en met elkaar kunnen leren.

Volgens Frörerr, Kenter & Veenman (2008) levert coöperatief leren een positieve bijdrage aan het pedagogisch klimaat, omdat er interactie plaatsvindt. Door de onderlinge interactie gaan de leerlingen meer respect ontwikkelen voor elkaar.

Leerlingen gaan inzien dat samenwerken zinvol is, omdat je samen meer kunt bereiken dan alleen (Frörerr, Kenter & Veenman, 2008).

De mening van Frörerr, Kenter & Veenman (2008) wordt door mij gedeeld, omdat de het van belang is dat leerlingen respect ontwikkelen voor elkaar. Leerlingen kunnen elkaar aanvullen en leren op een effectieve wijze samenwerken.

Op mijn leerwerkplek wordt er minimaal samengewerkt. Leerlingen mogen hooguit één keer in de week samenwerken tijdens de begeleide inoefening van rekenen, verder werken de leerlingen zelfstandig.

In de volgende paragraaf wordt aangegeven hoe je coöperatieve werkvormen kunt inzetten.

2.1.3 Coöperatieve werkvormen

Frörerr, Kenter & Veenman (2008) geven aan dat je coöperatieve werkvormen aan kunt leren. Zij onderscheiden daarin drie stappen. De eerste stap is dat de leerkracht stapsgewijs de coöperatieve werkvorm uitlegt. Vervolgens gaat de leerkracht het voordoen met een groepje leerlingen aan de hand van een concrete opdracht en begeleidt de leerlingen daar bij. Tot slot controleert de leerkracht of alle leerlingen de werkvorm begrepen hebben, zodat

de leerlingen het daarna zelf kunnen toepassen.

Vanuit mijn ervaring is dat een effectieve werkwijze om coöperatieve werkvormen in te voeren. Op mijn leerwerkplek is het opgevallen dat leerlingen leren door voordoen en nadoen, omdat de leerlingen dan kunnen zien wat er van hen verwacht wordt tijdens het coöperatief leren.

Er zijn verschillende werkvormen die ingezet kunnen worden bij coöperatief leren. Tevens kunnen de leerlingen een rol aannemen die zij uitvoeren tijdens het coöperatief leren. In bijlage 3 wordt een overzicht gegeven van coöperatieve werkvormen en rollen. Voordat je coöperatieve werkvormen gaat inzetten, is het van belang dat er groepsvorming heeft plaatsgevonden. In de volgende paragraaf wordt er dieper ingegaan op het groepsvormingsproces.

2.1.4 Groepsvorming

Remmerswaal (2005) beschrijft een groep als een aantal individuen die met elkaar verbonden zijn door een gezamenlijk ervaren taak en een gezamenlijk ervaren leider. Beide kenmerken moeten zichtbaar zijn, anders is er volgens Remmerswaal (2005) geen sprake van een groep, maar van een aantal willekeurige mensen bij elkaar.

Marmet & Meyer (1991) geven aan dat groepen verfijnde sociale complexen zijn. Volgens hen zijn mensen een bepaalde tijd met elkaar aan het communiceren en beginnen ze hun betrekkingen te structureren. Langzamerhand wordt er een groepsstructuur zichtbaar, het is duidelijk wie met wie te maken heeft. Structuurelementen als doelen, rollen en normen zijn in eerste instantie niet zichtbaar, dit uit zich pas in een later stadium van groepsprocessen (Marmet & Meyer, 1991).

Op basis van bovenstaande uitspraken kan er geconcludeerd worden dat groepsbelang te maken heeft met efficiënt (samen)werken.

Leerlingen in een klas worden ook gezien als een groep.

Voordat coöperatief leren ingezet kan worden is het volgens Frörrer, Kenter & Veenman (2008) en Kagan (2010) van belang dat er gewerkt wordt aan groepsvorming. De mening van Frörrer, Kenter & Veenman (2008) en Kagan (2010) wordt door mij gedeeld, omdat leerlingen elkaars vertrouwen gewonnen moeten hebben voordat ze samen kunnen werken (Van Eijkeren, 2008).

De leerkracht kan een hechte groep creëren door dagelijks activiteiten uit te voeren die gericht zijn op groepsvorming. Door het inzetten van groepsvormingsactiviteiten kan er een goed pedagogisch klimaat ontstaan, waarin de leerkracht coöperatieve werkvormen in kan zetten die het samenwerken en de sociale vaardigheden van de leerlingen bevorderen (Kagan, 2010). De visie van Kagan (2010) wordt door mij gedeeld, omdat leerlingen zich

veilig moeten voelen bij de leerlingen waar ze mee samen gaan werken (Frörner, Kenter & Veenman, 2008).

De leerkracht kan verschillende fasen onderscheiden waarin de groep zich bevindt op het gebied van groepsvorming. Deze fasen kunnen gekoppeld worden aan het groepsdynamisch model van Tuckman (1996). Tuckman (1996) onderscheidt, de onderstaande, 5 fasen waarin een groep zich kan ontwikkelen.

1. Forming:

De leerlingen leren elkaar kennen. In de klas heerst geen groepsgevoel.

De leerlingen blijven op de achtergrond en nemen nog geen rollen aan.

2. Storming:

De leerlingen nemen in de groep hun positie in. Er kunnen conflicten ontstaan wanneer leerlingen het niet met elkaar eens zijn.

3. Norming:

De leerlingen gaan elkaar meer vertrouwen, er ontstaat een hechtere groep.

Er worden regels opgesteld voor het samenwerken. Van tevoren wordt een gemeenschappelijk doel vastgesteld en de rollen worden verdeeld.

De leerkracht kan samenwerkingsactiviteiten in voeren.

4. Performing:

De leerlingen zijn gewend aan elkaar en vormen een team.

Tijdens samenwerkingsactiviteiten vullen de leerlingen elkaar aan, om succesvol het gemeenschappelijke doel te bereiken.

5. Adjourning:

De leerlingen hebben het gemeenschappelijke doel bereikt. Het team gaat uitelkaar. (Tuckman, 1996)

Op mijn leerwerkplek bevindt de groep zich in de stormingsfase. De leerlingen zijn op zoek naar hun positie in de klas. De leerlingen zijn het niet altijd met elkaar eens, hierdoor ontstaan er conflicten. Om het coöperatief leren in te kunnen zetten, is het van belang dat er groepsvormingsactiviteiten uitgevoerd worden op mijn leerwerkplek. De groepsvormingsactiviteiten zorgen ervoor dat de groep in de normingsfase komt. In de normingsfase kan de leerkracht een start gaan maken met coöperatief leren. Wanneer er gestart wordt met coöperatief leren, is het van belang dat de leerlingen in groepen verdeelt worden. Het indelen van groepen vraagt de nodige aandacht. In de volgende paragraaf wordt aangegeven hoe de leerkracht groepen kan samenstellen.

2.1.5 Het indelen van groepen

Frörrer, Kenter & Veenman (2008) geven aan dat het beter is wanneer de leerkracht de leerlingen in groepjes verdeelt binnen het speciaal basisonderwijs. In mijn optiek is dat ook van belang, omdat leerlingen met speciale leer- en onderwijsbehoeften behoefte hebben aan structuur en veiligheid (Van Lieshout, 2009).

In groep 3, op mijn leerwerkplek, zitten zwak begaafde leerlingen, leerlingen met autisme en leerlingen met ADHD. Uit praktijkervaringen is het opgevallen dat er leerlingen zijn, die niet optimaal functioneren wanneer ze samenwerken met leerlingen die autisme of ADHD hebben. De visie van Frörrer, Kenter & Veenman (2008) wordt door mij gedeeld, omdat de leerkracht een duidelijk beeld heeft van de leerlingen kan hij of zij beter zelf de leerlingen in groepjes verdelen.

Bij coöperatief leren kun je voor structuur, rust en veiligheid zorgen, door de leerlingen voor een langere tijd aan een vaste duopartner of een vast groepje medeleerlingen te koppelen (Frörrer, Kenter & Veenman, 2008). Dit vinden leerlingen met autisme en ADHD prettig, omdat ze baat hebben bij structuur en veiligheid. Als leerkracht kun je van te voren met de leerlingen bespreken wat voor leerlingen met autisme of ADHD moeilijk is tijdens coöperatief leren, zodat de leerlingen hier rekening mee kunnen houden. Kagan (2010) geeft nadrukkelijk aan dat het van belang is dat de andere leerlingen ook waardering krijgen van de leerkracht, omdat zij hulpverleners en geduld tonen tijdens het samenwerken. De visie van Kagan (2010) wordt door mij gedeeld, omdat ik het van belang vind dat alle leerlingen positieve feedback ontvangen. Positieve feedback geeft de leerlingen meer zelfvertrouwen en is goed voor de ontwikkeling van hen zelfbeeld (Van Lieshout, 2009).

2.2 De attitude van de leerkracht

2.2.1 De rol van de leerkracht

Volgens Van Vugt (2003) is het bij coöperatief leren van belang dat de leerkracht een andere rol aanneemt dan tijdens de traditioneel-klassikale lessen. Kagan (2010) geeft aan dat de leerkracht de leerling-leerlinginteractie moet stimuleren. De mening van Van Vugt (2003) en Kagan (2010) wordt door mij gedeeld, omdat coöperatief leren een manier van leren is door middel van handelen en interactie (Frörrer, Kenter & Veenman, 2008).

Frörrer, Kenter & Veenman (2008) geven aan dat de leerkracht organisatorisch competent moet zijn om coöperatief leren vorm te geven in de klas. Organisatorisch competent wil zeggen dat de leerkracht groepsopdrachten kan organiseren die aansluiten bij het niveau van de naaste ontwikkeling van de leerlingen. Daarnaast geeft Van Vugt (2003) aan dat het van belang is dat de leerkracht rekening houdt met het samenstellen van de groepsopdracht,

zodat de (zwakkere) leerlingen niet mee kunnen liften met een ander. De mening van Frörrer, Kenter & Veenman (2008) en van Van Vugt (2003) wordt door mij gedeeld, elke leerling moet individueel verantwoordelijk gesteld worden voor zijn of haar aandeel, daarom is het vanuit mijn visie van belang dat de coöperatieve activiteit aansluit bij het niveau van de leerlingen. Tevens is het van belang dat de groepsopdracht zo gecreëerd wordt dat de opdracht alleen succesvol wordt afgerond, wanneer alle leerlingen een bijdrage hebben geleverd (Van Vugt, 2003).

Volgens Kagan (2010) kun je de leerlingen motiveren en stimuleren om gezamenlijk het groepsdoel te bereiken, door een groepsbeloning daar tegenover te zetten. De visie van Kagan (2010) wordt gedeeltelijke gedeeld door mij, omdat leerlingen afhankelijk kunnen worden van de beloning (Van Lieshout, 2009). Wel is het begrijpelijk dat de leerkracht de groep beloond voor de prestaties die zij als team hebben geleverd. Vanuit mijn visie is het goed dat de leerkracht, vooral in het begin stadium van coöperatief leren, werkt met beloningen. De leerlingen op mijn leerwerkplek zijn daar gevoelig voor en zullen daarom beter hun best gaan doen om gezamenlijk het groepsdoel te bereiken.

Frörrer, Kenter & Veenman (2008) en Van Vugt (2003) geven aan dat leerkrachten het verantwoordelijkheidsgevoel bij leerlingen kan vergroten, door van te voren aan te geven hoe hun succes wordt gemeten of geëvalueerd. De mening van Frörrer, Kenter & Veenman (2008) en Van Vugt (2003) wordt door mij gedeeld, omdat leerlingen dan gericht kunnen werken aan hun taak.

Zowel Kagan (2010), Van Vugt (2003) en Frörrer, Kenter & Veenman (2008) geven aan dat de leerkracht een coachende houding aanneemt tijdens het coöperatief leren. Een coachende houding zorgt ervoor dat de leerlingen aangemoedigd worden, positieve voorbeelden zien van coöperatief leren, uitgedaagd worden om in dialoog te gaan of de leerkracht stelt vragen die uitlokken tot verdieping of nadenken op een hoger niveau. In mijn optiek is een coachende houding van belang, omdat de leerlingen dan van en met elkaar leren.

Coöperatief leren vraagt een andere houding van de leerkracht, wanneer het gaat om leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften. Op mijn leerwerkplek zijn er leerlingen met autisme en ADHD, daarom wordt er in de volgende paragrafen specifiek ingegaan op de houding van de leerkracht in omgang met leerlingen die autisme of ADHD hebben.

2.2.2 Coöperatief leren met leerlingen die autisme hebben

Frörrer, Kenter & Veenman (2008) geven aan dat het van belang is dat de leerkracht de sociale interactie stimuleert, omdat leerlingen met autisme dat lastig vinden. Voor mij is het herkenbaar, omdat er één leerling in mijn groep zit met autisme. Hij vindt het lastig om in

gesprek te gaan met medeleerlingen. Wel is het naar mijn mening van belang dat de sociale interactie gestimuleerd word, zodat hij zich zelfstandig kan redden in de samenleving (Van Vugt, 2003).

Volgens Frörrer, Kenter & Veenman (2008) is het van belang dat de leerkracht ervoor zorgt dat de coöperatieve werkvormen aansluiten bij de behoeften van autistische leerlingen. De mening van Frörrer, Kenter & Veenman (2008) wordt door mij gedeeld, omdat leerlingen zich dan optimaal kunnen ontwikkelen (Clijsen, 2007). Het is van belang dat de leerkracht de kwaliteiten en behoeften van de leerling in kaart brengt, om van daaruit de sociale interactie verder te stimuleren (Frörrer, Kenter & Veenman, 2008). Stapsgewijs kan de leerkracht het coöperatief leren van leerlingen met autisme begeleiden. Het stappenplan wordt weergegeven in bijlage 4.

2.2.3 Coöperatief leren met leerlingen die ADHD hebben

Volgens Frörrer, Kenter & Veenman (2008) is coöperatief leren geen gemakkelijk werkvorm voor leerlingen met ADHD. Dit komt vooral doordat zij moeite hebben met het reguleren van hun eigen gedrag, daarnaast zijn ze impulsief en hebben een eigen wil. De situatie die Frörrer, Kenter & Veenman (2008) schetsen, is voor mij herkenbaar. In mijn groep zitten vier leerlingen met ADHD, zij hebben allemaal moeite met samenwerkingsactiviteiten. Ze vinden het lastig om met medeleerlingen te overleggen en proberen hun eigen zin door te drijven. Medeleerlingen accepteren het gedrag van de leerlingen niet en stoten ze uit de groep, hierdoor kan het zelfvertrouwen van de leerlingen afnemen (Jeninga, 2008)

Voor leerlingen met ADHD is het van belang dat ze succeservaringen opdoen (Van Lieshout, 2009). De mening van Van Lieshout (2009) wordt door mij gedeeld, omdat het zelfvertrouwen van de leerlingen dan kan groeien (Frörrer, Kenter & Veenman, 2008).

Het is van belang dat de leerkracht de medeleerlingen laat inzien, dat de drukke leerlingen niet opzettelijk druk zijn en dat er mogelijkheden zijn om het gedrag te verminderen (Frörrer, Kenter & Veenman, 2008). Vanuit mijn optiek is het goed, dat er openlijk over ADHD gesproken wordt, omdat de leerkracht dan bezig is met het creëren van een positief pedagogisch klimaat.

Frörrer, Kenter & Veenman (2008) geven aan dat het van belang is om leerlingen met ADHD stapsgewijs te begeleiden tijdens het coöperatief leren. Het stappenplan wordt weergegeven in bijlage 5.

Naast de attitude van de leerkracht speelt de ontwikkeling van de leerlingen een rol. In de volgende paragraaf wordt de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling toegelicht.

2.3 De cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van 6 tot 8 jarigen

In de onderstaande paragrafen wordt er aangegeven hoe de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van 6 tot 8 jarige leerlingen verloopt.

2.3.1 De cognitieve ontwikkeling

Piaget (1952) is van mening dat 6 tot 8 jarige kinderen in het stadium van concreet-operationeel denken zitten. Vanuit de visie van orthopedagoog X. is dat niet altijd waar, vanuit praktijkervaringen binnen het speciaal basisonderwijs is het opgevallen dat het merendeel van de kinderen van 6 tot 8 jaar niet in het stadium van concreet-operationeel denken zitten. Onder het merendeel wordt 8 van de 12 kinderen verstaan. De leerlingen van speciaal basisonderwijsschool X. hebben geen idee wat ze aan het uitrekenen zijn bij de rekenles. De leerlingen weten alleen wat de uitkomst is. Daarom is er gekozen om de cognitieve ontwikkeling van kleuters ook te bestuderen. Kinderen van 4 of 5 jaar leren spelenderwijs de cijfers tot en met 10 en een aantal letters. Tevens ontwikkelen de kinderen een denkpatroon en gaan ze structuur zien (Van Eijkeren, 2008).

Heemstra-Hendriksen (2006) geeft aan dat er kinderen zijn die baat hebben bij visuele ondersteuning. Vanuit mijn ervaring wordt dat gedaan in het speciaal basisonderwijs. De dagritmekaarten worden in woorden en afbeeldingen weergegeven, zodat ze daar op terug kunnen vallen. De visie van Heemstra-Hendriksen (2006) wordt door mij gedeeld, omdat leerlingen dan beter kunnen onthouden wanneer ze gaan rekenen of lezen, dit zorgt voor rust en structuur.

Volgens Vygotsky (1929) is het van belang dat kinderen taken aangeboden krijgen die in de zone van de naaste ontwikkeling liggen. Het kind krijgt hierdoor de kans om zichzelf te ontwikkelen en gaat zich competent voelen wanneer de taak met succes is afgerond (Heemstra-Hendriksen, 2006).

Volgens Delfos (2009) is het goed om kinderen samen te laten werken, omdat ze dan meer begrip gaan tonen voor elkaar. De kinderen gaan nadenken over de behoeften van de ander en kunnen zich dan beter inleven. Zowel de mening van Vygotsky (1929) als de mening van Delfos (2009) wordt door mij gedeeld. Het is van belang dat de leerlingen groepswork aangeboden krijgen dat aansluit bij de zone van de naaste ontwikkeling, door de uitdagende opdracht raken de leerlingen gemotiveerd om het groepsproces succesvol af te ronden en ontwikkelen ze sociale vaardigheden (Van Lieshout, 2009). Naast de cognitieve ontwikkeling speelt de sociaal-emotionele ontwikkeling ook een rol bij coöperatief leren. De sociaal-emotionele ontwikkeling wordt in de volgende paragraaf toegelicht.

2.3.2 De sociaal-emotionele ontwikkeling

Heemstra-Hendriksen (2006) geeft aan dat 6 tot 8 jarige kinderen veel bezig zijn met het gedrag van anderen. De omgeving neemt een belangrijke rol in voor het kind. Het kind observeert het gedrag van anderen in zijn omgeving en kan als klikker overkomen bij volwassenen. Van Eijkeren (2008) geeft aan dat kinderen in deze leeftijdsfase zoeken naar een persoon waaraan zij zich kunnen identificeren. Kinderen gaan zich dan inleven in die persoon waaraan zij zich identificeren. De visie van Van Eijkeren (2008) wordt door mij gedeeld. Vanuit praktijkervaringen op het speciaal basisonderwijs is het opgevallen dat kinderen eigenschappen van de persoon waaraan zij zich identificeren overnemen. Als je als leerkracht naar het gedrag van het kind vraagt, dan geven zij aan dat hun vader of moeder dat ook doet.

Naast het identificeren aan personen, begint vriendschap een belangrijke rol te spelen in het leven van 6 tot 8 jarigen. Het kind heeft een voorkeur om met iemand vrienden te zijn en speelt niet meer afwisselend met verschillende kinderen (Heemstra-Hendriksen, 2006). Heemstra-Hendriksen (2006) bevestigt mijn praktijkervaringen. Kinderen spelen regelmatig met dezelfde kinderen samen en noemen elkaar vriend of vriendin. Naar mijn mening zijn vriendschappen van belang, omdat kinderen elkaar leren vertrouwen.

Tevens speelt in deze leeftijdsfase het zelfvertrouwen een belangrijke rol (Heemstra-Hendriksen, 2006). De visie van Heemstra-Hendriksen (2006) wordt door mij gedeeld. De leerlingen op mijn leerwerkplek vragen leerlingen regelmatig om bevestiging, omdat ze graag willen weten of ze het goed hebben gedaan. Volgens Van Lieshout (2009) kan de leerkracht het zelfvertrouwen van de leerlingen vergroten door regelmatig positieve feedback en complimenten te geven.

Van Eijkeren (2008) benoemt de sociale vaardigheden die 6 tot 8 jarigen kunnen ontwikkelen, wanneer de leerkracht hier bewust aandacht aan schenkt.

- Kinderen kunnen naar elkaar luisteren en daar een reactie op geven.
- Kinderen kunnen taakgericht werken en de aandacht er bij houden.
- Kinderen groeten de leerkracht en medeleerlingen, glimlachen op reacties en maken oogcontact met elkaar en met de leerkracht.
- Kinderen durven een praatje te maken met elkaar en met de leerkracht.
- Kinderen kunnen samen spelen.
- Kinderen helpen elkaar wanneer ze zien dat de ander hulp nodig heeft.

Vanuit mijn ervaring komt de sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerlingen van groep 3 overeen met de sociaal-emotionele ontwikkeling van leeftijdsgenootjes. De leerlingen durven met elkaar te praten en te spelen. Tevens durven ze in gesprek te gaan met de leerkracht.

In het volgende hoofdstuk wordt er aangegeven hoe het onderzoek is opgebouwd. Er wordt onder andere aangegeven voor welke onderzoeksvorm er is gekozen, hoe de data verzameld en geanalyseerd gaat worden en er wordt verantwoord hoe er binnen het onderzoek rekening wordt gehouden met de betrouwbaarheid van het onderzoek.

Hoofdstuk 3 Onderzoeksmethodologie

In dit hoofdstuk wordt aangegeven welke methoden voor dataverzameling ingezet worden en waarom er voor deze methoden van dataverzameling is gekozen. Met behulp van data, die via deelvragen verkregen worden, kan er een antwoord geformuleerd worden op de onderzoeksvraag.

“Hoe kan ik als leerkracht coöperatief leren toepassen in groep 3, in de leeftijdscategorie van 6 tot 8 jarigen, binnen het speciaal basisonderwijs?”

3.1 De onderzoeksmethode

Oost & Markenhof (2002) geven aan dat een onderzoek te onderscheiden is in een beschrijvend, vergelijkend, definiërend, evaluerend, verklarend en ontwerpend onderzoek. Er is gekozen voor een beschrijvend onderzoek, omdat in kaart gebracht wordt hoe coöperatief leren in groep 4 vormgegeven wordt en hoe de leerkrachten van groep 3 tegen coöperatief leren aankijken. Van der Donk & van Lanen (2009) geven aan dat het van belang is om te weten hoe leerkrachten over een onderwerp denken en hoe de praktijksituatie eruitziet. Als leerkrachten positief tegen een onderwerp aankijken, is het gemakkelijker om een veranderingsproces in gang te zetten. De visie van Van der Donk & van Lanen (2009) wordt door mij gedeeld. Vanuit mijn ervaring is het opgevallen dat leerkrachten openstaan voor veranderingen, wanneer het onderwerp voor hen interessant is. Voor mijn onderzoek is het van belang, om te weten hoe de leerkrachten tegen coöperatief leren aankijken. Als de leerkrachten positief tegen coöperatief leren aankijken, dan kan het toegepast gaan worden in de praktijk en er kan een vervolgonderzoek plaatsvinden.

3.2 Triangulatie

Om erachter te komen hoe de leerkrachten tegen coöperatief leren aankijken en welke basisvaardigheden de leerlingen beschikken voor het samenwerken, worden er instrumenten ingezet om data te verzamelen.

Om de betrouwbaarheid in het onderzoek te waarborgen wordt er triangulatie toegepast, bij het verzamelen van data. De definitie van triangulatie is: “Vanuit verschillende invalshoeken/gegevens naar een verschijnsel kijken” (Harinck, 2011, p.67). In het onderzoek wordt er rekening gehouden met de definitie van Harinck (2011), omdat het naar mijn mening van belang is om de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek zo groot mogelijk te

maken.

Van der Donk & van Lanen (2009) onderscheiden drie vormen van triangulatie: methodische, onderzoekers- en brontriangulatie. In mijn optiek is het van belang dat het onderzoek betrouwbaar is, daarom is er gekozen voor een combinatie van brontriangulatie en methodische triangulatie. Er wordt van brontriangulatie gesproken, als er met behulp van verschillende bronnen informatie verzameld wordt (Van der Donk & van Lanen (2009). In het onderzoek wordt brontriangulatie toegepast door theorieën te koppelen aan onderzoeksinstrumenten, tevens worden er meerdere personen geïnterviewd. Naast brontriangulatie wordt methodische triangulatie toegepast. Methodische triangulatie wil zeggen, dat er van verschillende methode gebruik wordt gemaakt om data te verzamelen (Van der Donk & van Lanen (2009). De observatiekijkwijzer en de interviews dragen bij aan methodische triangulatie.

3.3 De instrumenten

Om data te verzamelen worden instrumenten ingezet die er voor zorgen dat er antwoorden geformuleerd kunnen worden op de deelvragen.

- Film:

Er wordt een coöperatieve activiteit in groep 4 gefilmd, om het interview met de leerkrachten van groep 4 in te leiden. Het voordeel van een filmopname is dat de leerkrachten kunnen zien hoe de coöperatieve activiteit is verlopen.

Daarnaast is er meer tijd om de coöperatieve activiteit te analyseren.

- Interview:

Het doel van de interviews, is erachter te komen hoe de leerkrachten van groep 3 en de lb'er tegen coöperatief leren aankijken en om te kijken of ze al ervaring hebben met coöperatieve werkvormen. Er is bewust gekozen voor een semigestructureerd interview, omdat er dan ruimte is om door te vragen op gegeven antwoorden.

Daarnaast worden er antwoorden gegeven op vragen die van belang zijn voor het onderzoek (Glabbeek, 2012). In het interview worden open vragen gesteld, zodat de respondent zijn of haar visie kan verwoorden ten aanzien van coöperatief leren. Voor mij is de visie van de leerkrachten van belang, omdat zij het coöperatief leren gaan toepassen wanneer uit dit onderzoek blijkt dat het toepasbaar is in groep 3.

Naast de open vragen wordt er gevraagd naar een cijfer, om erachter te komen hoe de leerkrachten en lb'er tegen coöperatief leren aankijken. De cijfers zijn gemakkelijk te vergelijken, omdat er meetbare gegevens gevraagd worden (Van der Donk & van

Lanen, 2009).

De interviews worden geanalyseerd door horizontaal te vergelijken en tot slot worden er codewoorden gemarkeerd. Het voordeel van horizontaal vergelijken is, dat je de antwoorden van verschillende personen gemakkelijk kunt vergelijken (Van der Donk & van Lanen, 2009).

- Observeren:

In het onderzoek worden gesloten observaties uitgevoerd, omdat je bij een gesloten observatie aan kunt geven of de leerling een bepaald gedrag wel of niet laat zien (Clijsen, 2007). Om erachter te komen of de leerlingen basisvaardigheden voor het samenwerken laten zien tijdens de vrijspeelmomenten, wordt er geobserveerd met behulp van een kijkwijzer. De kijkwijzer wordt opgesteld aan de hand van theorie. Het voordeel van observeren met een kijkwijzer is dat beide observanten op dezelfde aspecten letten, hierdoor wordt er eenduidige en objectieve data verzameld (Van der Donk & van Lanen, 2009). Een nadeel van observeren is, dat tijdens het noteren van gedragingen informatie over het hoofd gezien kan worden (Clijsen, 2007). Daarom wordt er met twee personen geobserveerd, zodat er geen belangrijke informatie over het hoofd gezien wordt.

De verzamelde data wordt geanalyseerd door de kijkwijzers per observatiemoment te vergelijken en bespreken met de medeobservant. Na de besprekingen worden de kijkwijzers van de drie observatiemomenten met elkaar vergeleken en wordt er aangegeven hoeveel leerlingen van het totaal aantal leerlingen, de basisvaardigheden voor het samenwerken hebben laten zien.

3.4 De deelvragen

Deelvraag	Respondenten	Data verzamelen - instrumenten	Tijdspad
1. Hoe wordt coöperatief leren vormgegeven in groep 4?	• Twee leerkrachten van groep 4.	• Filmopname van een coöperatieve activiteit in groep 4. • Semigestructureerd groepsinterview met twee leerkrachten van groep 4. De interviewvragen zijn op basis van de theorie tot stand gekomen.	3 ^e week van februari.
2. Welke samenwerkingsvaardigheden bezitten 6 tot 8 jarige leerlingen in groep 3?	• Leerkracht 1.	• 3 keer gestructureerd observeren met behulp van een kijkwijzer. De kijkwijzer is opgesteld aan de hand van theorie over coöperatief leren. De observaties vinden plaats tijdens het vrijspelen van 12.50-13.10 uur. Er wordt samen met leerkracht 1 geobserveerd en nabesproken.	3 ^e week van februari, 1 ^e en 2 ^e week van maart.
3. Hoe kijken de leerkrachten en lb'er, van speciaal basisonderwijschool X., in groep 3 tegen coöperatief leren aan?	• Leerkracht 1. • Leerkracht 2. • lb'er.	• Een semigestructureerd interview met de leerkrachten van groep 3 en de lb'er.	1 ^e week van maart.

3.5 Validiteit binnen het onderzoek

“De mate waarin het meetinstrument meet wat het beoogt te meten” (Beurskens e.a., 2008, p.93), is de definitie van validiteit.

Vanuit mijn visie is het van belang om te meten wat je wilt meten, zodat je daadwerkelijk iets kunt met de data die je verzameld hebt.

Door in groep 4 het coöperatief leren te observeren wordt er rekening gehouden met procesvaliditeit, omdat er gekeken wordt naar een manier van coöperatief leren dat binnen de schoolorganisatie past (Van der Donk & van Lanen, 2009).

Naar mijn mening is het van belang dat het coöperatief leren op dezelfde manier aangeboden wordt als in de andere groepen, zodat er een doorgaande lijn ontstaat in speciaal basisonderwijsschool X.

Tevens vindt er dialogische validiteit plaats, omdat er regelmatig gesproken wordt met collega's over het onderzoek (Van der Donk & van Lanen, 2009). Zij nemen een kritisch houding aan en zetten mij aan het denken.

Gedurende het onderzoek ben ik me bewust dat het onderzoek gericht is op mijn groep 3 van speciaal basisonderwijsschool X. Voor mij is dat een reden om geen generaliserende uitspraken te doen in de verslaglegging over het coöperatief leren van 6 tot 8 jarige leerlingen in het algemeen.

3.6 De betrouwbaarheid van het onderzoek

Kallenberg (2007) geeft aan dat een onderzoek betrouwbaar is, wanneer iemand anders hetzelfde onderzoek uitvoert en tot dezelfde onderzoeksresultaten komt. In het onderzoek wordt er gestreefd naar eenduidige en objectieve data, om de betrouwbaarheid van het onderzoek te vergroten (Van der Donk & van Lanen, 2009).

Er wordt eenduidige en objectieve data verzameld door samen met mijn coach te observeren en de observaties na te bespreken. Om er zeker van te zijn of er op dezelfde aspecten gelet wordt, is er gekozen om te observeren met behulp van een kijkwijzer. Van te voren wordt de kijkwijzer toegelicht, zodat de kijkwijzer op dezelfde manier geïnterpreteerd en gehanteerd wordt door mijn coach. Janson & Memelink (2005) geven aan dat een observatie betrouwbaar is, als je minimaal drie keer observeert. Daarom wordt er in het onderzoek op drie verschillende dagen geobserveerd.

Om de betrouwbaarheid van de interviews te vergroten is ervoor gekozen om de respondenten dezelfde vragen te stellen, zodat de data op een objectieve manier vergeleken

kan worden. Bij het analyseren van de data gaan de critical friends meekijken, zodat er geen fouten gemaakt worden.

3.7 De ethische aspecten binnen het onderzoek

Van der Donk & van Lanen (2009) geven aan dat het van belang is om ethisch te handelen wanneer er in de onderwijscontext een onderzoek plaatsvindt.

Boerman (2008) geeft de volgende definitie van ethisch handelen: “Ethiek heeft een plaats in de reflectie op de kwaliteit (uitgedrukt in goed/kwaad, zinvol/zinloos e.d.) van het persoonlijk handelen). Ethiek geeft in die reflectie een aansporing hoe we zouden moeten handelen: het goede bevorderen en het kwaad vermijden” (Boerman, 2008, p.2).

De visie van Van der Donk en van Lanen (2009) wordt door mij gedeeld, omdat je te maken hebt met respondenten die eigen waarden en normen hebben (Boerman, 2008). In het onderzoek wordt rekening gehouden met ethische waarden door de respondenten van te voren te informeren over het onderzoek en toestemming te vragen of ze mee willen werken aan het onderzoek.

Volgens Van der Donk & van Lanen (2009) is het belangrijk om op een vertrouwelijke manier om te gaan met de verkregen data van respondenten. In mijn optiek is dat ook van belang, omdat de respondenten recht hebben op privacy. De verslaglegging van de data zal voorgelegd worden aan de desbetreffende respondenten. De respondenten kunnen de verslaglegging van feedback voorzien, zodat het vervolgens met toestemming gepubliceerd kan worden. In de verslaglegging worden geen namen genoemd, de respondenten blijven anoniem.

In het volgende hoofdstuk worden de verzamelde data gepresenteerd en op dataniveau geanalyseerd.

Hoofdstuk 4 Data presentatie en resultaten

In dit hoofdstuk worden de verzamelde data gepresenteerd, die van belang zijn voor het beantwoorden van de deelvragen. Per deelvraag wordt de bijbehorende data gepresenteerd en geanalyseerd op dataniveau.

4.1 Deelvraag 1

Hoe wordt coöperatief leren vormgegeven in groep 4?

Om een antwoord te formuleren op de bovenstaande deelvraag is er een coöperatieve activiteit gefilmd. Samen met twee leerkrachten van groep 4, is het filmfragment bekeken. Naar aanleiding van het filmfragment kwam het semigestructureerde groepsinterview op gang.

4.1.1 De verzamelde data van het filmfragment en het groepsinterview

Om een duidelijk beeld te vormen van het coöperatief leren in groep 4, zijn er twee leerkrachten van groep 4 geïnterviewd. Het uitgeschreven groepsinterview kunt u in bijlage 6 vinden.

In de eerste kolom wordt de kern van de interviewvragen weergegeven en in de tweede kolom is het gemeenschappelijke antwoord kernachtig geformuleerd. Het gemeenschappelijke antwoord is een tekstfragment uit het interview dat in relatie staat met de onderzoeksvraag (Van der Donk & van Lanen, 2009).

Interview	Antwoorden leerkrachten groep 4
Introductie coöperatief leren:	• Coöperatieve spelletjes: - <i>Begeleiden</i> - <i>Eén einddoel</i> - <i>Leerlingen ervaren samenwerken</i> • Coöperatieve werkvormen: - <i>Eerst tweetallen</i> - <i>Later drie- en viertallen</i> • Rollen: - <i>Tijdbewaker, stiltekapitein, materiaalbaas en tafelbaas</i> - <i>Rollen staan dagelijks centraal</i>
Hoe vaak?	• Coöperatieve spelletjes: - <i>1x in de week (20 min.)</i> • Coöperatieve werkvormen: - <i>Dagelijks geïntegreerd</i>

Welke vakken?	• Vakken: - <i>Taal, rekenen, lezen, leefstijl en handvaardigheid</i>
Geschikte werkvormen voor groep 4 (SBO):	• Coöperatieve werkvormen: - <i>Placemat, voor- en nadoen, denk-tweetal-vertel, rondpraat en tafelrondje</i> • Sociaal-emotionele leeftijd
Minder geschikte werkvormen voor groep 4 (SBO)	• Coöperatieve werkvormen: - Genummerde koppen - Viertallen • Geen structuur en duidelijkheid.
Reacties van de leerlingen:	• Over het algemeen: - <i>Leuk</i> • Soms: - <i>Minder leuk</i>
Invloed op het pedagogische klimaat:	• Positief: - <i>Rekening houden met elkaar</i> - <i>Sociale vaardigheden ontwikkelen</i> • Negatief: - <i>Leerlingen vinden het lastig om de rolverdeling te accepteren</i>
Vaardigheden leerkracht:	• Vaardigheden: - <i>Coachende houding</i> - <i>Niet te snel oordelen</i> - <i>Geef de leerlingen de tijd</i>

4.1.2 Conclusies op dataniveau

Opvallend is dat beide leerkrachten positief zijn over coöperatieve werkvormen en spelletjes en besteden er dagelijks aandacht aan. Coöperatieve activiteiten die in tweetallen uitgevoerd kunnen worden zijn geschikt voor de leerlingen in groep 4 van speciaal basisonderwijschool X.

Volgens de leerkrachten van groep 4 hebben coöperatieve activiteiten een positieve invloed op het pedagogisch klimaat, omdat de leerlingen rekening gaan houden met elkaar en ze ontwikkelen sociale vaardigheden. Beide leerkrachten geven aan dat je als leerkracht een coachende houding aanneemt en de leerlingen de tijd geeft om samen tot nieuwe inzichten of strategieën te komen.

4.2 Deelvraag 2

Welke samenwerkingsvaardigheden bezitten 6 tot 8 jarige leerlingen in groep 3?

Om een antwoord te formuleren op de bovenstaande deelvraag is er op drie verschillende dagen gestructureerd geobserveerd tijdens het vrijspeelmoment. De observanten konden aangeven of de leerlingen wel/niet de basisvaardigheden voor het samenwerken hebben laten zien. Twee leerkrachten van groep 3 hebben geobserveerd, zodat er een objectief en betrouwbaar beeld ontstaat. Na elk observatiemoment zijn de bevindingen besproken en genoteerd. De observatielijsten kunt u in bijlage 7 vinden.

4.2.1 Observatiemoment 1

In de onderstaande tabel wordt aangegeven hoeveel leerlingen, van de 12 leerlingen, basisvaardigheden voor het samenwerken hebben laten zien tijdens het eerste observatiemoment op 12 maart 2012.

Basisvaardigheden	Observant 1	Observant 2
1. Elkaars naam gebruiken.	3	3
2. Samen spelen/ werken.	7	7
3. Naar elkaar luisteren.	9	9
4. Elkaar uit laten praten.	10	10
5. Elkaar aankijken tijdens het praten.	8	8
6. Om de beurt praten.	8	7
7. Een eigen inbreng durven hebben.	8	8
8. Ieders inbreng accepteren.	3	3
9. Materialen met elkaar delen.	11	11
10. Bij je eigen groepje blijven.	11	11

Na het eerste observatiemoment is het opvallend dat leerling 8 en leerling 7 niet samen spelen met medeleerlingen. Leerling 8 heeft alleen laten zien, dat hij bij zijn eigen groepje kan blijven spelen. Leerling 7 heeft dat ook laten zien en hij deelt materialen met medeleerlingen.

De andere leerlingen luisteren naar elkaar en laten elkaar uitpraten. Van de 12 leerlingen zijn er 4 leerlingen die elkaar niet aankijken tijdens het praten.

Opvallend is dat er maar 3 van de 12 leerlingen zijn die elkaars inbreng accepteren, 2 leerlingen hebben de basisvaardigheid niet laten zien en de andere 7 leerlingen bleven bij

hun eigen standpunt.

Alleen leerling 8 heeft moeite met het delen van materialen en leerling 1 vindt het lastig om bij zijn eigen groepje te blijven, de overige leerlingen hebben hier geen moeite mee.

4.2.2 Observatiemoment 2

In de onderstaande tabel wordt aangegeven hoeveel leerlingen, van de 12 leerlingen, basisvaardigheden voor het samenwerken hebben laten zien tijdens het tweede observatiemoment op 19 maart 2012.

Basisvaardigheden	Observant 1	Observant 2
1. Elkaars naam gebruiken.	9	9
2. Samen spelen/werken.	7	7
3. Naar elkaar luisteren.	10	10
4. Elkaar uit laten praten.	10	10
5. Elkaar aan- kijken tijdens het praten.	10	9
6. Om de beurt praten.	10	10
7. Een eigen inbreng durven hebben.	10	9
8. Ieders inbreng accepteren.	9	9
9. Materialen met elkaar delen.	12	12
10. Bij je eigen groepje blijven.	11	11

Na het tweede observatiemoment valt het net als bij het eerste observatiemoment op dat leerling 8 en leerling 7 niet samen spelen met medeleerlingen. Leerling 8 heeft één keer de naam van leerling 5 genoemd om te vragen of hij een poppetje van de Lego mocht gebruiken, daarna is hij alleen gaan spelen.

Opvallend was dat leerling 1, leerling 2 en leerling 5 naast elkaar speelden met de Lego. De leerlingen gingen op in hun eigen fantasiewereld.

Van de 12 leerlingen praatten 10 leerlingen om de beurt, luisterden naar elkaar, lieten elkaar uitpraatten en keken elkaar aan.

Leerling 7 en leerling 8 hebben niet laten zien dat ze een eigen mening hebben. Leerling 5 liet het alleen zien toen observant 2 keek.

In tegenstelling tot het eerste observatiemoment accepteerden nu 9 van de 12 leerlingen elkaars inbreng. Leerling 1 vindt het lastig om de inbreng van een ander te accepteren. Hij liet luidruchtig horen dat hij het niet eens was met een medeleerling en speelde voor zichzelf verder. Alle leerlingen hebben materialen gedeeld.

4.2.3 Observatiemoment 3

In de onderstaande tabel wordt aangegeven hoeveel leerlingen, van de 12 leerlingen, basisvaardigheden voor het samenwerken hebben laten zien tijdens het derde observatiemoment op 20 maart 2012.

Basisvaardigheden	Observant 1	Observant 2
1. Elkaars naam gebruiken.	8	8
2. Samen spelen/werken.	10	10
3. Naar elkaar luisteren.	10	10
4. Elkaar uit laten praten.	9	9
5. Elkaar aan- kijken tijdens het praten.	10	10
6. Om de beurt praten.	9	9
7. Een eigen inbreng durven hebben.	8	7
8. Ieders inbreng accepteren.	7	7
9. Materialen met elkaar delen.	11	11
10. Bij je eigen groepje blijven.	12	12

Na het derde observatiemoment valt het net als bij het eerste en tweede observatiemoment op dat leerling 8 en leerling 7 niet samen spelen met medeleerlingen en er was geen interactie met anderen. De andere 10 leerlingen speelden samen, deelden materialen met elkaar en bleven bij hun eigen groepje spelen.

Tijdens het spelen praatten de leerlingen met elkaar, ze lieten elkaar uitpraten, praatten om de beurt en keken elkaar aan. Naast leerling 8 en leerling 7 had leerling 9 moeite met het om de beurt praten. Zij liet leerling 12 niet uitpraten en praatte er continue doorheen.

Leerling 2 en leerling 4 durfden geen eigen mening te geven, toen leerling 1 overheersend iets zei. Leerling 2 en leerling 4 accepteerden het niet en gingen met zijn tweeën spelen.

4.2.4. Algemene conclusie op dataniveau n.a.v. de drie observatiemomenten

Naar aanleiding van de drie observatiemomenten kan er geconcludeerd worden dat er twee leerlingen zijn die maar 1 of 2 basisvaardigheden voor het samenwerken hebben laten zien. Klassikaal gezien beheersen de leerlingen in groep 3 van speciaal basisonderwijs school X. 7 van de 10 basisvaardigheden voor samenwerken.

Groep 3 zou de basisvaardigheden: samen spelen/werken, een eigen inbreng durven hebben en ieders inbreng accepteren, nog verder kunnen ontwikkelen.

4.3 Deelvraag 3

Hoe kijken de leerkrachten, van speciaal basisonderwijs school X., in groep 3 tegen coöperatief leren aan?

Om een antwoord te formuleren op de bovenstaande deelvraag zijn er drie collega's geïnterviewd. De semigestructureerde interviews zijn afzonderlijk afgenomen bij de leerkrachten van groep 3 en de lb'er.

4.3.1 De verzamelde data naar aanleiding de interviews

De leerkrachten van groep 3 en de lb'er zijn afzonderlijk geïnterviewd, om erachter te komen welk beeld zij bij coöperatief leren hebben. De uitgeschreven interviews kunt u in bijlage 8 vinden. In bijlage 9 is een horizontale vergelijking gemaakt om de open interviewvragen gemakkelijk en snel te vergelijken (Van der Donk & van Lanen, 2009). In onderstaande tabel wordt de kern van de horizontale vergelijking gepresenteerd. In de eerste kolom wordt de kern van de interviewvragen weergegeven en in de tweede, derde en vierde kolom worden de antwoorden kernachtig geformuleerd.

Interview	Leerkracht 1	Leerkracht 2	lb'er
Visie van SBO school X (lb'er).			• Basis voor de toekomst. • Van en met elkaar leren. • Elkaars kwaliteiten benutten. • Zelf problemen oplossen. • Elk kind hoort erbij!
Eigen visie	• Leren samenwerken. • Leren van en met elkaar. • Niet bij alle vakken.	• Mooie werkvorm. • Leren samenwerken. • Leerlingen leren rollen aan te nemen.	• Kwaliteit onderwijs wordt vergroot. • Zelf tot nieuwe inzichten en strategieën komen. • Leerstof beklijft beter. • Gezamenlijk einddoel. • Verantwoordelijkheid.

Voordelen	• Leerlingen leren samenwerken. • Ontwikkelen sociale vaardigheden. • Leren van en met elkaar. • Steun aan elkaar. • Keuzes maken. • Respect. • Elkaars mening accepteren.	• Leerlingen leren samenwerken. • Verantwoordelijkheid. • Rollen aannemen die wel of niet passen. • Leren van en met elkaar. • Kwaliteiten inzien en benutten. • Inlevingsvermogen vergroten.	• Natuurlijke manier van leren. • Actief denken. • Gelijkwaardige inbreng. • Stimulatie interactieve taal. • Groepsdoel.
Nadelen	• Zwakke leerlingen gaan leunen. • Overheersende leerlingen nemen de leiding.	• Kan onrustige situaties veroorzaken.	• Wisselen van groepjes.
Ervaring	• Ja. • Tweetallen en drietallen. • Materialen delen. • Overlegvormen. • Elkaar overhoren. • Spelletjes.	• Ja. • Tweetallen en drietallen. • Praktische rekenopdrachten. • Groepsproduct maken.	• Ja. • Tweetallen en viertallen. • Werkvormen: placemat, denken-delen-uitwisselen, tafelpraat, tweepaat, tafelschrijf-rondje. • Rollen: tijdbewaker, stiltekapitein.
Cijfer coöperatief leren	8	7,5	10

4.3.2 Conclusies op dataniveau

De leerkrachten van groep 3 en lb'er van speciaal basisonderwijschool X. zijn positief over coöperatief leren en hebben ervaring met coöperatieve activiteiten. Zij zijn positief, omdat coöperatief leren het samenwerken stimuleert, de leerlingen leren van en met elkaar, de leerlingen gaan elkaars talenten inzien en benutten, de leerlingen komen zelf tot nieuwe inzichten en strategieën, de leerlingen zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor het groepsdoel en zij ontwikkelen sociale vaardigheden.

Wel zijn de leerkrachten en lb'er bang dat coöperatieve activiteiten teveel onrust veroorzaken, de zwakke leerlingen teveel gaan leunen aan de betere leerlingen en de structuur voor de leerlingen verdwijnt wanneer de groepjes gewisseld worden.

Gemiddeld geven de leerkrachten van groep 3 en de lb'er een 8,5 voor het inzetten van coöperatieve werkvormen in groep 3.

In het volgende hoofdstuk worden de data explicieter geanalyseerd en vergeleken met de bestudeerde theorie over coöperatief leren.

Hoofdstuk 5

Analyseren en concluderen

In dit hoofdstuk worden de data uit hoofdstuk 4 geanalyseerd. Van der Donk & van Lanen (2011) geven aan dat je bij het analyseren van data alleen het belangrijkste deel overhoudt. Op basis van de kernachtige data die worden overgehouden, kunnen er conclusies getrokken worden waarmee de deelvragen worden beantwoord. Bij het beantwoorden van de deelvragen wordt er een koppeling gemaakt tussen praktijk, theorie en persoon. Tot slot wordt de onderzoeksvraag beantwoord op basis van de conclusies van de deelvragen.

5.1 Deelvraag 1

Hoe wordt coöperatief leren vormgegeven in groep 4?

Uit het semigestructureerde groepsinterview kwam naar voren dat de leerkrachten van groep 4 het coöperatief leren stapsgewijs hebben geïntroduceerd. Zij hebben de leerlingen eerst coöperatieve opdrachten gegeven waarbij ze in tweetallen mochten samenwerken en dit uitgebouwd naar drie- en viertallen. Volgens Frörner, Kenter & Veenman (2008) is het van belang dat leerlingen met speciale onderwijsbehoeften stapsgewijs kennis maken met coöperatief leren, zodat zij geleidelijk aan de nieuwe situatie kunnen wennen. De mening van Frörner, Kenter & Veenman (2008) wordt door mij gedeeld. Vanuit mijn ervaring is het opgevallen dat leerlingen op speciaal basisonderwijs school X moeite hebben met veranderingen en tijd nodig hebben om aan nieuwe situaties te wennen.

Daarnaast hebben de leerkrachten rollen ingezet, waar de leerlingen verantwoordelijk voor zijn. De rollen staan dagelijks centraal in de klas, zo is er één leerling verantwoordelijk voor het uitdelen van de materialen oftewel de materiaalbaas. Door elke dag een andere materiaalbaas aan te wijzen, maken de leerlingen kennis met de rol als materiaalbaas. Toen de rollen voor de leerlingen duidelijk waren, zijn ze ingevoerd tijdens het coöperatief leren.

De leerkrachten van groep 4 zijn dagelijks bezig met coöperatieve werkvormen. Voor de leerkrachten van groep 4 is coöperatief leren een routine geworden, ze integreren coöperatief leren bij taal, rekenen, lezen, leefstijl en handvaardigheid. Naast de coöperatieve werkvormen worden er elke dinsdagmiddag coöperatieve spelletjes gespeeld. Vanuit mijn optiek is het effectief om coöperatief leren te integreren bij de verschillende vakken, omdat de leerlingen dan interactief bezig zijn met het verwerken van de leerstof (Kagan, 2010). Volgens Ebbens & Ettekoven (2005) bekijft de leerstof dan beter, omdat de leerlingen oplossingsstrategieën gaan verwoorden.

Coöperatieve activiteiten die in tweetallen uitgevoerd kunnen worden zijn geschikt voor de leerlingen in groep 4 van speciaal basisonderwijsschool X., omdat die activiteiten voor duidelijkheid en structuur zorgen (Frörrer, Kenter & Veenman, 2008).

De leerkrachten van groep 4 geven in het interview aan dat coöperatieve activiteiten die voor onverwachtse situaties kunnen zorgen, niet geschikt zijn voor de leerlingen in groep 4 van speciaal basisonderwijsschool X. Dit komt doordat de leerlingen van groep 4 behoefte hebben aan structuur en duidelijkheid. Een onverwachtse situatie maakt de leerlingen onrustig en onzeker. Frörrer, Kenter & Veenman (2008) bevestigen de uitspraak van de leerkrachten, zij geven aan dat leerlingen met speciale onderwijsbehoeften baat hebben bij voorspelbare, duidelijke en gestructureerde coöperatieve activiteiten. De visie van Frörrer, Kenter & Veenman (2008) wordt door mij gedeeld, vanuit mijn ervaring op speciaal basisonderwijsschool X. is het opgevallen dat leerlingen in paniek kunnen raken wanneer ze onverwachts de beurt krijgen. Naar mijn mening is het van belang dat je daar als leerkracht rekening mee houdt, omdat de leerlingen anders een negatief zelfbeeld kunnen ontwikkelen (Frörrer, Kenter & Veenman).

Coöperatieve activiteiten hebben volgens de leerkrachten van groep 4 een positieve invloed op het pedagogisch klimaat, omdat de leerlingen rekening gaan houden met elkaar en ze ontwikkelen sociale vaardigheden. Van Vugt (2003) beschrijft ook dat de leerlingen rekening gaan houden met elkaar en dat ze sociale vaardigheden ontwikkelen tijdens coöperatieve activiteiten. Naar mijn mening is het van belang dat leerlingen rekening gaan houden met elkaar en sociale vaardigheden ontwikkelen, zodat de leerlingen voorbereid worden op de samenleving waarin ze als individu terecht komen.

Tot slot hebben de leerkrachten van groep 4 aangegeven dat het van belang is om een coachende houding aan te nemen tijdens het coöperatief leren en de leerlingen de tijd te geven om samen tot nieuwe inzichten of strategieën te komen. Van Vugt (2003) geeft aan dat het van belang is om de leerling-leerlinginteractie te stimuleren. De mening van Van Vugt (2003) wordt door mij gedeeld, omdat de onderlinge interactie ervoor zorgt dat de leerlingen van en met elkaar gaan leren (Frörrer, Kenter & Veenman, 2008).

Conclusie:

De leerkrachten van groep 4 besteden dagelijks aandacht aan coöperatief leren, door het te integreren bij verschillende vakken.

Er worden coöperatieve werkvormen gehanteerd en één keer in de week worden er coöperatieve spelletjes gespeeld.

Coöperatieve werkvormen die in twee- of drietallen uitgevoerd worden, werken het best in groep 4 van speciaal basisonderwijsschool X.

In de klas wordt er dagelijks gewerkt met de rollen, zodat de begrippen van de rollen actueel blijven.

5.2 Deelvraag 2

Welke samenwerkingsvaardigheden bezitten 6 tot 8 jarige leerlingen in groep 3?

Volgens Kagan (2010) zijn basisvaardigheden voor het samenwerken een randvoorwaarde om coöperatief leren in te zetten. Vanuit de drie observatiemomenten is naar voren gekomen dat gemiddeld 10 van de 12 leerlingen de basisvaardigheden; elkaars naam gebruiken, naar elkaar luisteren, elkaar uit laten praten, elkaar aankijken tijdens het praten, om de beurt praten, materialen met elkaar delen en bij je eigen groepje blijven, beheersen.

Gemiddeld zijn er 8 van de 12 leerlingen die de basisvaardigheden samen spelen/werken en een eigen inbreng durven hebben, getoond hebben. Op mijn leerwerkplek wordt er niet doelgericht aandacht besteed aan de basisvaardigheden samen spelen/werken en een eigen inbreng durven hebben. Van Eijkeren (2008) is van mening dat leerlingen sociale vaardigheden ontwikkelen, wanneer de leerkracht daar doelgericht aandacht aan schenkt. De mening van Van Eijkeren (2008) wordt door mij gedeeld, omdat de leerlingen van speciaal basisonderwijs school X. gestuurd moeten worden in hun sociale ontwikkeling, zodat zij in de toekomst zelfstandig kunnen functioneren in de maatschappij.

Tevens blijkt uit de drie observatiemomenten dat 6 van de 12 leerlingen de inbreng van een ander accepteren. Dit geringe aantal is niet geheel onverklaarbaar, omdat de leerlingen van speciaal basisonderwijs school X. in de stormingsfase zitten. Tuckman (1996) geeft aan dat de leerlingen in de stormingsfase op zoek zijn naar hun positie in de groep. In de praktijk is terug te zien dat er soms conflicten ontstaan, omdat leerlingen elkaars inbreng niet accepteren. De leerlingen gaan dan afzonderlijk verder spelen of de inbreng van de overheersende leerling wordt uiteindelijk geaccepteerd. Naar mijn mening is het van belang dat de leerlingen gaan inzien waarom samenwerken van belang is en wat het met zich teweeg brengt.

Opvallend is dat er 2 leerlingen zijn, die 2 of 3 basisvaardigheden voor het samenwerken hebben laten zien. Beide jongens hebben niet samen gespeeld met medeleerlingen in hun groepje. Zij speelden naast de andere leerlingen en hielden zich niet met de andere leerlingen bezig. De andere basisvaardigheden voor samenwerken waren hierdoor niet zichtbaar tijdens de observatiemomenten.

Eén van de leerlingen, leerling 8, heeft alleen de basisvaardigheden elkaars naam

gebruiken, bij je groepje blijven en materialen met elkaar delen laten zien. Het delen van materialen heeft leerling 8 alleen tijdens het tweede observatiemoment laten zien. Frörrer, Kenter & Veenman (2008) geven aan dat leerlingen met autisme niet spontaan leren samenwerken, terwijl ze dat vaak wel willen. Leerlingen met autisme weten niet hoe ze het samenwerken aan kunnen pakken. Gezien de uitspraak van Frörrer, Kenter & Veenman (2008) is het begrijpelijk dat leerling 8 weinig tot geen basisvaardigheden voor het samenwerken heeft laten zien, omdat er bij hem autisme is gediagnosticeerd. Leerling 8 heeft met name moeite met de sociale interactie en het delen van materialen. Het is van belang dat de leerkracht expliciet de basisvaardigheden aan de orde stelt en oefent met leerling 8 (Frörrer, Kenter & Veenman, 2008).

Conclusie:

Er kan geconcludeerd worden dat 10 van de 12 leerlingen 7 basisvaardigheden voor het samenwerken beheersen.

- Elkaars naam gebruiken.
- Naar elkaar luisteren.
- Elkaar uit laten praten.
- Elkaar aankijken tijdens het praten.
- Om de beurt praten.
- Materialen met elkaar delen.
- Bij je eigen groepje blijven.

De leerlingen kunnen de basisvaardigheden samen spelen/werken, een eigen inbreng durven hebben en ieders inbreng accepteren nog verder ontwikkelen.

Er zijn 2 leerlingen die alleen de basisvaardigheden elkaars naam gebruiken, materialen met elkaar delen en bij je eigen groepje blijven, hebben laten zien.

5.3 Deelvraag 3

Hoe kijken de leerkrachten, van speciaal basisonderwijsschool X. in groep 3, tegen coöperatief leren aan?

- Vanuit de interviews blijkt dat de leerkrachten van groep 3 en de lb'er positief tegen coöperatief leren aankijken. Op basis van de onderstaande argumenten geven de leerkrachten van groep 3 en de lb'er gemiddeld een 8,5 voor coöperatief leren.

- Coöperatief leren stimuleert het samenwerken tussen leerlingen.
- De leerlingen leren van en met elkaar.
- De leerlingen gaan elkaars talenten inzien en benutten.
- De leerlingen komen samen tot nieuwe inzichten en strategieën.
- De leerlingen zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor het groepsdoel.
- De leerlingen ontwikkelen sociale vaardigheden.

Van Vugt (2003), Johnson & Johnson (1999) en Frörrer, Kenter & Veenman (2008) beschrijven de argumenten van de leerkrachten van groep 3 en de lb'er als voordelen van coöperatief leren.

Naast de beschermende factoren zien de leerkrachten van groep 3 en de lb'er belemmerende factoren binnen het coöperatief leren, namelijk:

- Zwakke leerlingen kunnen teveel gaan leunen aan sterkere leerlingen.
- Overheersende leerlingen kunnen de leiding gaan nemen.
- Coöperatief leren kan onrustige werksituaties veroorzaken.
- Door het wisselen van de groepjes, verdwijnt de structuur voor de leerlingen.

Vanuit mijn optiek is het mogelijk dat door middel van coöperatief leren de belemmerde factoren, omgezet kunnen worden naar beschermende factoren.

Kagan (2010), Johnson, Johnson & Holubec (1994) en Frörrer, Kenter & Veenman (2008) geven aan dat de leerkracht kan voorkomen dat zwakke leerlingen niet gaan leunen aan sterkere leerlingen. Het is van belang dat de leerkracht in zijn voorbereiding rekening houdt met de verschillende niveaus van de leerlingen.

De visie van Kagan (2010), Johnson, Johnson & Holubec (1994) en Frörrer, Kenter & Veenman (2008) wordt door mij gedeeld. Vanuit mijn visie is het van belang dat je als leerkracht aansluit bij de zone van de naaste ontwikkeling van de leerlingen, omdat de leerlingen zich dan optimaal kunnen ontwikkelen (Wyffels, 2006).

Naar mijn mening is het onwaarschijnlijk dat overheersende leerlingen de leiding gaan nemen tijdens coöperatief leren, omdat leerlingen individueel verantwoordelijk zijn voor de rol en taak die zij vervullen tijdens het coöperatief leren (Johnson, Johnson & Holubec, 1994).

Kagan (2010) geeft aan dat het de taak van de leerkracht is om de leerlingen daarin te begeleiden, door tussendoor en aan het eind van het coöperatieve leren samen met de leerlingen te evalueren.

Frörrer, Kenter & Veenman (2008) zijn van mening dat de onrustige werksituatie niet erg is wanneer er interactie plaatsvindt tussen de leerlingen. De visie van Frörrer, Kenter & Veenman (2008) wordt door mij gedeeld, omdat vanuit eerdere stage ervaringen duidelijk is

geworden dat de onrust vooral komt doordat leerlingen de opdrachten met elkaar aan het overleggen zijn.

Vanuit Kagan (2010) zijn optiek is het van belang dat de leerlingen elke zes weken wisselen van groep. De angst van de leerkrachten van groep 3 en de lb'er is begrijpelijk, omdat de leerlingen in groep 3 behoefte hebben aan structuur. Volgens Frörrer, Kenter & Veenman (2008) is het niet noodzakelijk dat leerlingen met specifieke leerbehoeften iedere zes weken gaan wisselen van groep.

Conclusie:

De leerkrachten van groep 3 en de lb'er zijn positief over coöperatief leren. Ze geven coöperatief leren een 8,5 op basis van argumenten die Van Vugt (2003), Johnson & Johnson (1999) en Frörrer, Kenter & Veenman (2008) beschrijven als voordelen van coöperatief leren.

Wel zien de leerkrachten van groep 3 en de lb'er belemmerende factoren, maar naar mijn mening kunnen de belemmerende factoren door coöperatief leren omgebogen worden naar beschermende factoren.

5.4 Beantwoording van de onderzoeksvraag

“Hoe kan ik als leerkracht coöperatief leren toepassen in groep 3, in de leeftijdscategorie van 6 tot 8 jarigen, binnen het speciaal basisonderwijs?”

Om coöperatief leren toe te passen in groep 3 is het van belang dat ik de leerlingen kennis laat maken met coöperatieve werkvormen en de bijbehorende rollen. Frörrer, Kenter & Veenman (2008) geven aan dat het voor leerlingen met speciale onderwijsbehoeften belangrijk is om de leerlingen stapsgewijs kennis te laten maken met coöperatief leren, zodat zij geleidelijk aan de nieuwe situatie kunnen wennen. Voor mij als leerkracht betekent dit, dat ik de leerlingen eerst in tweetallen laat kennis maken met coöperatieve werkvormen.

Tevens worden de rollen: stiltekapitein, materiaalbaas, tafelbaas en tijdbewaker klassikaal geïntroduceerd. Elke week wordt er één nieuwe rol geïntroduceerd, die de gehele week centraal staat en elke dag door een andere leerling wordt uitgevoerd. De rollen worden visueel weergegeven op het bord, zodat de leerlingen er aan herinnerd worden. Op deze manier kunnen de leerlingen wennen aan de rollen en kunnen ze tijdens het coöperatief werken een rol op zich nemen. De leerlingen krijgen een kaartje van de rol, waar zij verantwoordelijk voor zijn tijdens de coöperatieve werkvorm.

Tijdens het coöperatief leren wordt er door mij als leerkracht een coachende houding aangenomen om de leerling-leerlinginteractie te stimuleren. Tevens wordt er voor de

leerlingen voldoende tijd gecreëerd, om samen tot nieuwe inzichten of strategieën te komen. Elke coöperatieve werkvorm wordt samen met de leerlingen geëvalueerd. Samen wordt er dan gekeken naar de aspecten die goed en minder goed verliepen, en hoe dat de volgende keer anders gedaan kan worden.

5.5 Aanbevelingen

Naar aanleiding van het praktijkonderzoek kunnen de onderstaande aanbevelingen gegeven worden voor het toepassen van coöperatief leren in groep 3 van speciaal basisonderwijsschool X. Gedurende het praktijkonderzoek ben ik me bewust geweest dat het een kleinschalig onderzoek is, dat gericht is op mijn groep 3 van speciaal basisonderwijsschool X. Voor mij is dat een reden om geen generaliserende uitspraken te doen in de verslaglegging over het coöperatief leren van 6 tot 8 jarige leerlingen in het algemeen.

- Het is van belang dat de leerlingen basisvaardigheden voor het samenwerken beheersen (Kagan, 2010).
- Het is van belang dat er gekozen wordt voor coöperatieve werkvormen die in tweetallen uitgevoerd kunnen worden, zodat de werkvormen later uitgebouwd worden naar drie- of viertallen.
De leerlingen hoeven dan maar met één medeleerlingen rekening te houden en te overleggen. Ze kunnen dan gemakkelijker wennen aan de nieuwe situatie (Frörner, Kenter & Veenman, 2008).
- Laat de leerlingen kennis maken met de rollen en besteed hier aandacht aan. De leerlingen kunnen zich dan de rollen eigen maken en weten tijdens het coöperatief leren hoe ze daar mee om moeten gaan (Kagan, 2010).
- Geef de leerlingen de tijd om samen tot nieuwe inzichten en strategieën te komen.
- Neem als leerkracht een coachende houding aan.
Een coachende houding stimuleert de leerling-leerlinginteractie (Van Vugt, 2003).
- Evalueer het coöperatief leren samen met de leerlingen.

Hoofdstuk 6 Reflectie op het onderzoek

In dit hoofdstuk wordt het onderzoek gereflecteerd. Reflecteren is het benoemen en onderbouwen van positieve en negatieve aspecten binnen het onderzoek (Hoven van der, 2009). Vanuit mijn optiek is het van belang dat het onderzoek gereflecteerd wordt, omdat er bij een vervolgonderzoek ingespeeld kan worden op positieve en negatieve aspecten uit dit onderzoek. Tot slot worden de sterke en zwakke kanten van het onderzoek beschreven.

6.1 De toekomst van het onderzoeksdomein

Op basis van het antwoord van de onderzoeksvraag is het mij duidelijk geworden dat coöperatief leren in groep 3 van speciaal basisonderwijsschool X. toegepast kan worden. Voor mij als leerkracht betekent dat, dat ik de leerlingen ga leren om samen te werken volgens de principes van Kagan (2010) en Johnson, Johnson & Holubec (1994). Van Vugt (2003) is van mening dat leerlingen verschillende democratische principes leren, wanneer leerlingen in kleine groepen samenwerken, op zoek gaan naar oplossingen voor problemen en antwoorden zoeken op vragen die ze hebben. Mijn visie sluit aan bij de mening van Van Vugt (2003). Naar mijn mening is het van belang dat de leerlingen democratische principes leren, zodat zij zelfstandig kunnen functioneren in de samenleving.

6.2 Aanbevelingen voor het vervolgonderzoek

Naar aanleiding van het onderzoek kunnen er aanbevelingen gegeven worden voor een vervolg onderzoek. In 6.2.1 worden aanbevelen gegeven, die gericht zijn op het onderzoeksdomein. Tot slot worden er in 6.2.2 aanbevelingen gegeven voor een vervolgonderzoeker.

6.2.1 Gericht op het onderzoeksdomein

- Vanuit de observaties is gebleken dat een leerling met autisme het lastig vindt om basisvaardigheden voor het samenwerken te ontwikkelen. In een vervolgonderzoek kan onderzocht worden, hoe leerlingen met autisme basisvaardigheden voor het samenwerken kunnen ontwikkelen.
- Vanuit het semigestructureerde interview kwam naar voren dat niet alle coöperatieve werkvormen geschikt zijn voor leerlingen in groep 3 en 4 op een speciaal basisonderwijsschool. In een vervolgonderzoek kan onderzocht worden, welke

werkvormen wel/niet geschikt zijn voor leerlingen in groep 3 en 4 van een speciaal basisonderwijsschool.

6.2.2 Gericht op de onderzoeker

- *Neem als onderzoeker de tijd voor het formuleren van een onderzoeksvraag, laat er verschillende personen feedback op geven en controleer of het onderzoekbaar is.*
Voor mij was het lastig om een onderzoeksvraag te formuleren. In eerste instantie was mijn onderzoeksvraag te breed, waardoor het een te groot onderzoek zou worden. Door verschillende personen feedback te vragen, ben ik tot de uiteindelijke onderzoeksvraag gekomen.
- *Zorg ervoor dat de literatuur aansluit bij het onderzoeksdomein en beperk het.*
Door mijn enthousiasme had ik veel literatuur verzameld dat te ver van mijn onderzoeksdomein af stond. Door de grote hoeveelheid literatuur werd het voor mij onoverzichtelijk. Uiteindelijk heb ik de literatuur nagelezen en gekeken of het nauw aansloot bij mijn onderzoeksdomein. De literatuur die niet nauw aansloot heb ik verwijderd uit mijn literatuuronderzoek, zodat het weer overzichtelijk werd.
- *Zorg ervoor dat het doel van je onderzoek en de onderzoeksvraag bekend zijn bij het team.*
Gedurende het onderzoek heb ik veel hulp gehad van collega's, omdat zij wisten wat de bedoeling was van mijn onderzoek.

6.3 Leerervaringen als onderzoeker

Gedurende het onderzoek heb ik als onderzoeker positieve en negatieve leerervaringen opgedaan.

Aan het begin van het onderzoek vond ik het lastig om een probleem of een onderwerp aan te dragen voor mijn onderzoek. Er heerste een goed pedagogisch klimaat en er waren geen problemen in de groep. Ik werd onzeker van het feit dat ik geen probleem of onderwerp had voor mijn onderzoek. De onzekerheid heeft vooral te maken met het feit dat ik graag direct wil beginnen met opdrachten, zodat ik het op tijd af kan krijgen. Voor mij was het waardevol om in gesprek te gaan met verschillende leerkrachten en de directie op mijn leerwerkplek. Door de gesprekken met de collega's ben ik tot het onderwerp coöperatief leren gekomen. In de toekomst zal ik als doener vanuit het denken, eerder in gesprek gaan met mensen uit het werkveld. Toen het onderwerp eindelijk bekend was, kwam ik erachter dat het formuleren

van een onderzoeksvraag niet gemakkelijk is. In eerste instantie was mijn onderzoeksvraag te breed geformuleerd, waardoor het een te groot onderzoek zou worden. Door verschillende personen feedback te vragen, ben ik tot de uiteindelijke onderzoeksvraag gekomen. Als onderzoeker heb ik geleerd om de onderzoeksvraag af te bakenen, zodat het onderzoek niet te groot wordt. Van der Donk & van Lanen (2009) zijn van mening dat een onderzoeksvraag niet te smal, maar ook niet te breed mag zijn. De visie van Van der Donk & van Lanen (2009) wordt door mij gedeeld, de kans op succes is groter wanneer er een specifieke onderzoeksvraag is opgesteld.

Het gehele onderzoek hebben mijn critical friends en begeleidster de nadruk gelegd op een zakelijke schrijfstijl. Dankzij hen kritische houding heb ik een zakelijke schrijfstijl kunnen ontwikkelen. Het onderzoeksrapport is objectief en zakelijk geschreven.

In de toekomst zal ik regelmatig denken aan de feedback die zij gegeven hebben, tijdens het schrijven van leerlingverslagen.

De zwakke kant van mijn onderzoek heeft te maken met de omvang van het gehele onderzoek. De aanbevelingen die in hoofdstuk 5 gedaan worden, zijn alleen gericht op groep 3 van speciaal basisonderwijsschool X. Dit komt doordat het een kleinschalig onderzoek is, hierdoor kunnen er geen generaliserende uitspraken gedaan worden voor andere groepen 3 op andere speciaal basisonderwijsscholen.

De sterke kant van mijn onderzoek heeft te maken met betrouwbaarheid en ethiek. Aspecten die de betrouwbaarheid vergoot hebben, zijn: de observaties zijn door twee personen op hetzelfde tijdstip uitgevoerd, de data van de onderzoeksinstrumenten zijn samen met mijn critical friends verwerkt en er is een membercheck uitgevoerd.

Als onderzoeker ben ik me bewust geworden, dat het belangrijk is, dat leerkrachten blijven observeren. Leerkrachten kunnen op basis van observaties en gesprekken met kinderen pedagogische en didactische onderwijsbehoeften in kaart brengen (Clijsen, 2007). Naar mijn mening is het van belang om tijdens het spelen ook te observeren, omdat leerlingen dan de pedagogische onderwijsbehoeften tonen.

Vanuit mijn optiek is het van belang dat je als leerkracht op elk moment van de dag naar uitdagingen voor de leerlingen blijft zoeken door aan te sluiten bij de belevingswereld van het kind.

In het onderzoek heb ik gebruik gemaakt van de reflectiecyclus van Korthagen (2002). De reflectiecyclus van Korthagen (2002) heb ik doorlopen bij het observeren van de leerlingen.

Fase 1: Handelen.

Er is geobserveerd door twee leerkrachten aan de hand van een vooraf vastgestelde kijkwijzer, die gemaakt is aan de hand van theorie.

Naar aanleiding van de observaties wilde ik erachter komen, welke basisvaardigheden de leerlingen beheersen voor het samenwerken.

Fase 2: Terugblikken op het handelen.

Het observeren liep georganiseerd, omdat de kijkwijzer van te voren was besproken. Hierdoor hebben wij de kijkwijzer op dezelfde manier geïnterpreteerd en gehanteerd. Dit gaf mij een goed gevoel, omdat ik er zeker van was dat de observatiegegevens van mijn coach aan zouden sluiten bij mijn observatiegegevens.

Fase 3: Bewust worden van essentiële aspecten.

Door de observatiegegevens van de leerkrachten te vergelijken viel het op dat er twee leerlingen zijn die hooguit 3 basisvaardigheden voor het samenwerken hebben laten zien. Voor deze twee leerlingen is het van belang dat hun basisvaardigheden voor het samenwerken worden bevorderd. Als leerkracht wil ik dit specifiek gaan oefenen met de leerlingen.

Daarnaast beschikken de andere leerlingen over 7 van de 10 basisvaardigheden voor het samenwerken.

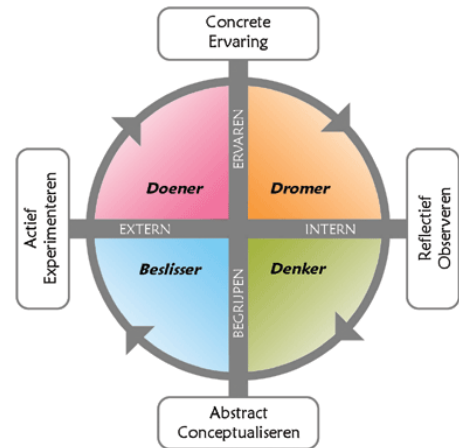
Fase 4: Formuleren van handelingsalternatieven.

Er zijn 10 leerlingen die de basisvaardigheden voor het samenwerken beheersen. Daarom kan coöperatief leren geïntroduceerd worden in groep 3 van speciaal basisonderwijsschool X.

Voor de twee leerlingen die onvoldoende basisvaardigheden voor het samenwerken hebben laten zien, kan er gestart worden met het oefenen van de basisvaardigheden.

Dankzij de reflectiecyclus van Korthagen (2002) ben ik me bewust geworden dat het van belang is dat je als leerkracht continue blijft reflecteren. Door stapsgewijs te reflecteren, ben je bewust aan het nadenken over je eigen handelen als leerkracht. Vanuit mijn visie kun je jezelf als leerkracht professioneler ontwikkelen, wanneer je kritisch naar je eigen handelen durft te kijken.

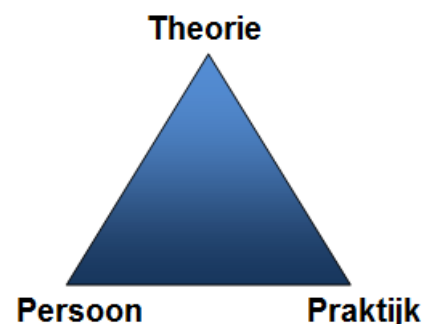
Frustratie heeft tijdens mijn onderzoek een rol gespeeld. Met name bij het analyseren en presenteren van de data. Ik heb ervaren dat ik de data niet kort en overzichtelijk kon analyseren en presenteren. Door op mijn eigen ervaring te reflecteren, kwam ik erachter dat ik er zelf niet uit kwam en dat ik hulp nodig had van mijn critical friends en begeleidster. Tijdens het consultatiemoment heb ik mijn critical friends en begeleidster gevraagd naar ideeën voor het presenteren van de data. Dankzij hen hulp kon ik

verder werken aan mijn onderzoek. Door de stappen van de leercyclus van Kolb (1984) te volgen, werd het mij duidelijk dat ik niet alleen de leercyclus kon doorlopen. Daarom heb ik ervoor gekozen om het onderzoek tijdelijk aan de kant te leggen, zodat ik mijn tijd effectiever kon besteden.

Uit de leerstijltest van Kolb (1984) is naar voren gekomen dat ik een doener vanuit het denken ben. Doeners vanuit het denken, denken eerst na voordat ze acties gaan ondernemen (Hendriksen & Hendriksen, 2005). Persoonlijk vond ik het knap dat ik als doener het onderzoek heb laten liggen, omdat ik het normaal gesproken gelijk af wil maken.

Gedurende het onderzoek heeft de driehoek persoon, praktijk en theorie centraal gestaan. Dankzij de literatuurstudie heb ik meer kennis opgedaan over coöperatief leren, leerkrachtattitude en de ontwikkeling van 6 tot 8 jarige kinderen. Op basis van de theorie en kennis zijn er instrumenten voor de praktijk ontwikkeld.

De instrumenten zijn in de praktijk ingezet en daarna geanalyseerd. Op basis van de analyses heb ik

conclusies getrokken met behulp van theorie, praktijk en mijn persoonlijke ervaringen. In de toekomst zal ik als leerkracht regelmatig terug denken aan de driehoek, omdat theoretische kennis en praktijkervaringen ervoor kunnen zorgen dat ik mijn eigen leerkrachtgedrag professioneler kan ontwikkelen.

Tot slot ben ik me bewust geworden dat de literatuurstudie mij heeft geholpen om een kritische en onderzoekende houding te ontwikkelen. Door uitspraken van auteurs met elkaar te vergelijken en dat vervolgens te vergelijken met de leerwerkplek, was het voor mij mogelijk om keuzes te maken binnen mijn onderzoek en de keuzes te onderbouwen. Dit aspect neem ik in de toekomst mee, omdat het vanuit mijn visie van belang is dat je als leerkracht acties kunt onderbouwen. Dit sluit aan bij mijn eigen leerstijl, omdat ik een doener vanuit het denken ben.

6.4 Critical friendship en collegialiteit

Het gehele onderzoek is er samengewerkt met critical friends. De critical friends hebben mij per hoofdstuk constructieve feedback gegeven op het onderzoek. Volgens Reekers & Spijkerman (2010) is feedback vragen en ontvangen een waardevolle manier om iets te leren. De mening van Reekers & Spijkerman (2010) wordt door mij gedeeld, omdat ik door mijn critical friends een kritische en reflectieve houding heb ontwikkeld gedurende het onderzoek.

Door onze flexibele houding was het mogelijk om binnen één of twee dagen elkaar van feedback te voorzien.

Het vertrouwen in mijn critical friends is ontstaan, doordat we van te voren duidelijke afspraken hebben gemaakt over de manier van constructieve feedback geven. Hierdoor werden onze onderzoeken in hun waarde gelaten.

Gedurende het onderzoek heeft begeleider X. van de Master SEN opleiding mij begeleid. Door het enthousiasme van X. werd ik gemotiveerd om aan het onderzoek te werken. Tevens heeft ze mij constructieve feedback en tips gegeven.

De collega's op mijn leerwerkplek hebben medewerking verleent door interviews en gesprekken met mij aan te gaan over coöperatief leren. Tevens is er gebruik gemaakt van de kwaliteiten van de werkgroep coöperatief leren, die binnen de school aanwezig is.

Nawoord

Het onderzoek over coöperatief leren sluit ik naar tevredenheid af, omdat het een begin is van iets nieuws. Na dit onderzoek wordt coöperatief leren geïntroduceerd in groep 3 van speciaal basisonderwijsschool X.

Tos slot wil ik graag gebruik maken om alle betrokken te bedanken. Om te beginnen wil ik met name de leerkrachten van groep 3 en 4, de lb'er en de werkgroep coöperatief leren van speciaal basisonderwijsschool X. bedanken. Dankzij hen heb ik mogen profiteren van hun kennis en kwaliteiten. Tevens vond ik het prettig dat ze medewerking hebben verleend om deel te nemen aan de interviews, observaties en gesprekken met mij.

Naast de collega's van speciaal basisonderwijsschool X. wil ik mijn critical friends bedanken voor hen betrokkenheid en de constructieve feedback die ze mij gegeven hebben. Zij hebben veel energie en tijd in mijn onderzoek gestoken. Door de veiligheid en het vertrouwen dat ik bij hen vond, was het voor mij prettig om met hen samen te werken.

Daarnaast wordt mijn dank uitgesproken naar de onderzoeksbegeleidster van de Master SEN opleiding. Dankzij haar tijd, geduld, tips, adviezen en feedback, heb ik een kritische en reflectieve onderzoekshouding kunnen ontwikkelen. Door het enthousiasme van mijn onderzoeksbegeleidster, werd ik gemotiveerd om op mijn leerwerkplek onderzoek te doen. Als laatst wil ik de mensen in mijn nabije omgeving bedanken voor hen geduld en de positieve reacties op mijn onderzoek.

Literatuurlijst

- Beurskens, S., Peppen, R. van, Stutterheim, E., Swinkels, R. & Wittink, H. (2008). *Metten in de praktijk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Boerman, R. (2008). *Ethische uitgangspunten bij praktijkonderwijs*. Fontys OSO.
- Cash, A. (2002). *Psychology for Dummies*. Indiana: Wiley Publishing.
- Clijisen, A. (2007). *Handreiking 1-zorgroute voor leerkrachten en intern begeleiders in het primair onderwijs*. Den Bosch: KPC Groep.
- Delfos, M.F. (2009). *Ontwikkeling in vogelvlucht, ontwikkeling van kinderen en adolescenten*. Amsterdam: Pearson Benelux b.v.
- Donk, C. van der & Lanen, B. van (2009). *Praktijkonderzoek in de school*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Ebbens, S. & Ettekoven, S. (2005). *Samenwerkend leren*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.
- Eijkeren, M. van (2008). *Pedagogisch-didactisch begeleiden*. Baarn: HBUitgevers.
- Frörner, M., Kenter, B. & Veenman, S. (2008). *Coöperatief leren in het basisonderwijs*. Amersfoort: CPS onderwijsontwikkeling en advies.
- Frörner, M., Kenter, B. & Veenman, S. (2008). *Coöperatief leren binnen passend onderwijs*. Amersfoort: CPS onderwijsontwikkeling en advies.
- Gardner, H. (1999). *Intelligence Reframed: Multiple intelligences for the 21st century*. New York: Basic Books.
- Glabbeek, N. (2012). *Succesvol studeren communiceren en onderzoeken*. Amsterdam: Pearson Benelux b.v.
- Harinck, F. (2007). *Basisprincipes Praktijkonderzoek*. Antwerpen – Apeldoorn: Garant.
- Heemstra-Hendriksen, L. (2006). *Het verhaal van het kind*. Utrecht/Zutphen: ThiemeMeulenhoff.
- Hendriksen, J. & Hendriksen, J. (2005). *Cirkelen rond Kolb: begeleiden van leerprocessen*. Amsterdam: Nelissen.

- Hoven, J. van der (2009). *Leercoaching in het HBO. Een kapstok voor competentiegericht leren en ontwikkelen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Janson, D. & Memelink, D. (2005). *Observeren kun je leren*. Baarn: HBUitgevers.
- Jeninga, J. (2008). *Professioneel omgaan met gedragsproblemen. Praktijkboek voor het primair onderwijs*. Baarn: HBUitgevers.
- Johnson, D.W. & Johnson, R.T. (1999). *Learning together and alone: Cooperative, competitive, and individualistic learning*. Boston: Allyn and Bacon.
- Johnson, D.W., Johnson, R.T. & Holubec, E.J. (1994). *The new circles of learning: Cooperation in the classroom and school*. Alexandria: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Kagan, S. (2010). *Kagan Cooperative Learning*. San Clemente: Kagan Publishing.
- Kallenberg, T., Koster, B., Onstenk, J. & Scheepsma, W. (2007) *Ontwikkeling door onderzoek, een handreiking voor leraren*. Utrecht/Zutphen: ThiemeMeulenhoff.
- Korthagen, F. (2002). *Docenten leren reflecteren: systematische reflectie in de opleiding en begeleiding van leraren*. Amsterdam: Nelissen.
- Lieshout, T. van (2009). *Pedagogische adviezen voor speciale kinderen. Een praktisch handboek voor professionele opvoeders, begeleiders en leerkrachten*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Marmet, O., & Meyer, A. (1991). *Kleine sociale psychologie*. Nijkerk: Intro.
- Oost, H. & Markenhof, A. (2002). *Een onderzoek voorbereiden*. Baarn: HBUitgevers.
- Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. New York: International Universities Press.
- Reekers, M. & Spijkerman, R. (2010). *Professionele gespreksvoering*. Amsterdam: Pearson Education Benelux b.v.
- Remmerswaal, J. (2005). *Groepswork als uitdaging*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Slavin, R.E. (1995). *Cooperative learning: Theory, research, and practice*. Boston: Allyn and Bacon.
- Stevens, L. (2004). *Zin in school*. Amersfoort: CPS onderwijsontwikkeling en advies.

Tuckman, B.W. (1996). *Theories and Applications of Educational Psychology*. New York: McGraw Hill.

Vugt, M.C.G. van (2003). *Coöperatief leren binnen adaptief onderwijs*. Baarn: HBuitgevers.

Wyffels, D. (2006). *Hoe coach ik mijn klas? De basisgids voor klassenmanagement*. Tiel: Uitgeverij Lannoo.

Bijlagen

Bijlage 1: De vijf basiskenmerken van coöperatief leren

Johnson, Johnson & Holubec (1994) onderscheiden de onderstaande vijf basiskenmerken van coöperatief leren.

1. Positieve wederzijdse afhankelijkheid.

De leerlingen zijn verantwoordelijk voor het uitvoeren van hun eigen deel van de opdracht en de leerlingen zijn verantwoordelijk voor elkaar zodat iedereen zijn eigen deel van de opdracht ook daadwerkelijk uitvoert.

2. Individuele verantwoordelijkheid.

Elke leerling levert een bijdrage aan het groepsproces, ze moeten aan kunnen tonen wat hen aandeel is geweest in het groepsproces. Tevens nemen de leerlingen hun verantwoordelijkheid om elkaar te helpen, zodat het doel succesvol bereikt kan worden.

3. Directe interactie.

Directe interactie vindt plaats wanneer de leerlingen met elkaar communiceren tijdens het groepsproces. De leerlingen kunnen veel leren van directe interactie, omdat ze gedachten uitwisselen en ideeën gaan verwoorden. De leerlingen zijn dan bewust en actief met de leerstof bezig, hierdoor beklijft de leerstof beter.

Bij directe interactie is de wachttijd kort omdat er veel leerlingen tegelijk kunnen praten. Als er in de klas met duo's gewerkt wordt, kan 50% van de leerlingen vertellen. Wanneer de leerkracht met viertallen werkt, kan 25% van de leerlingen vertellen.

4. Samenwerkingsvaardigheden.

Als leerkracht is het van belang om bewust aandacht te besteden aan samenwerkingsvaardigheden tijdens het coöperatief leren, omdat de leerlingen niet spontaan samenwerkingsvaardigheden ontwikkelen.

Een aantal basisvaardigheden zijn: naar elkaar luisteren, respect hebben voor elkaars inbreng, vriendelijk reageren op elkaar, elkaar helpen en doelgericht werken.

5. Evaluatie van het groepsproces.

Wanneer je wilt evalueren is het van belang dat je voor ogen hebt wat, waarom, wanneer, wie en hoe je wilt gaan evalueren.

Het evalueren is gericht op cognitieve en sociale doelen die van te voren zijn

vastgesteld. Tijdens het evaluatiemoment is het van belang dat de leerlingen actief betrokken worden en dat de leerlingen ervaren dat er naar hen geluisterd wordt, dit vergroot het verantwoordelijkheidsgevoel van de leerlingen. De leerkracht kan de leerlingen vragen stellen over het proces, zoals: Wat ging er goed? Wat ging er minder goed? Hoe zou je dat de volgende keer anders doen?

Bijlage 2: De vier basisprincipes voor coöperatief leren

Naast Johnson, Johnson & Holubec (1994) benoemt Kagan (2010) basisprincipes voor coöperatief leren. Kagan (2010) onderscheidt de onderstaande vier basisprincipes van coöperatief leren.

1. Gelijke deelname.

De leerkracht zorgt voor structuur, zodat de leerlingen hetzelfde aandeel hebben in het groepsproces. Gelijke deelname kan gecreëerd worden door: om de beurt te gaan, een tijd afspreken, denk- en schrijftijd afspreken, regels opstellen, individuele aanspreekbaarheid of sociale rollen toewijzen.

2. Individuele aanspreekbaarheid.

Elke leerling is verantwoordelijk voor zijn eigen aandeel in het groepsproces.

3. Positieve wederzijdse afhankelijkheid.

De leerlingen zijn verantwoordelijk voor het uitvoeren van hun eigen deel van de opdracht en de leerlingen zijn verantwoordelijk voor elkaar zodat iedereen zijn eigen deel van de opdracht ook daadwerkelijk uitvoert.

4. Simultane Actie.

Meerdere leerlingen zijn tegelijkertijd actief betrokken bij een onderwijsleersituatie.

Bijlage 3: Coöperatieve werkvormen en rollen

Werkvormen (Frörrer, Kenter & Veenman, 2008)	Rollen (Frörrer, Kenter & Veenman, 2008)
In tweetallen: - Denken – delen – uitwisselen - Flitsen - Om – de – beurt	Materiaalbaas: Zorgdragen voor de aanwezige materialen.
In tweetallen of groepjes: - Dobbelen - Duo's - Imiteer - Interviews - Woordenweb	Tafelbaas: Zorgdragen voor het indelen en verplaatsen van de tafels.
In groepen: - Brainstormen - Genummerde hoofden - Legpuzzel - Placemat - Puzzels - Rotonde	Stilte-kapitein: Zorgdragen voor het geluidsniveau van het groepje.
Wandelende werkvormen: - Binnencirkel – buitencirkel - Hoeken - Wandel – wissel uit	Schrijver: Zorgdragen voor het gemeenschappelijk antwoord, zodat het op papier staat.
	Tijdbewaker: Zorgdragen voor de beschikbare tijd die voor de opdracht staat.
	Aanmoediger: Zorgdragen voor het groepsgevoel. Medeleerlingen motiveren om aan de slag te

	gaan.
	Taak-kapitein: Zorgdragen voor de taakgerichtheid van de medeleerlingen.

Bijlage 4: Aanpak coöperatief leren voor leerlingen met autisme

- De voorbereiding:

Vooraf bepaald de leerkracht welke samenwerkingsvaardigheden hij gaat stimuleren. De leerkracht visualiseert de samenwerkingsvaardigheid met behulp van een pictogram, de vaardigheid krijgt betekenis voor de leerling met autisme.

De leerkracht kiest een werkvorm, waarin de samenwerkingsvaardigheid aan bod komt, die de leerlingen in duo's uit kunnen voeren. Aan de leerling met autisme wordt een sociaal vaardige leerling gekoppeld.

Elke leerling krijgt een rol toegewezen. Deze rol staat op de rollenkaart beschreven en afgebeeld.

Aan het begin van de dag neemt de leerkracht de dag door met de leerlingen en geeft aan dat er coöperatieve werkvormen ingezet worden, de leerlingen worden voorbereid. De leerkracht bespreekt de coöperatieve werkvorm voor met de leerling, zodat hij voorbereid is. Tot slot maakt de leerkracht afspraken met de leerling en geeft hij aan wat ze kunnen doen als ze klaar zijn met de opdracht.

- De uitvoering:

De leerkracht legt concreet en stapsgewijs uit wat de leerlingen gaan doen. Tevens geeft de leerkracht de beschikbare werktijd aan en visualiseert dit met een klok.

Aan het begin van de opdracht gaat de leerkracht gelijk bij het duo zitten om te kijken hoe de samenwerking verloopt.

- De evaluatie:

Na de coöperatieve werkvorm bespreekt de leerkracht de activiteit na. Leerlingen met autisme vinden het prettig om met hetzelfde duo de activiteit na te spreken. Het samenwerken wordt dan vooral geëvalueerd.

Tevens geeft de leerkracht positieve feedback en beloont de leerlingen wanneer ze de gemaakte afspraken zijn nagekomen.

Bijlage 5: Aanpak coöperatief leren voor leerlingen met ADHD

- De voorbereiding:

De leerkracht stelt van te voren een samenwerkingsvaardigheid centraal.

Daarna kiest de leerkracht een geschikte werkvorm uit. Voor leerlingen met ADHD is het van belang dat de leerkracht eenvoudige werkvormen inzet.

Tevens kiest de leerkracht een rol voor de leerling met ADHD. Voor een leerling met ADHD is de materiaalbaas een geschikte rol, hij kan materialen ophalen en wegbrengen.

De leerkracht koppelt de leerlingen met ADHD aan één of meerdere leerlingen die sociaal vaardig zijn. Tevens creëert de leerkracht een rustige werkomgeving waar het groepje kan werken. Tot slot bespreekt hij de coöperatieve werkvorm voor en maakt afspraken met de leerling.

- De uitvoering:

De leerkracht legt de coöperatieve werkvorm concreet uit en noteert de bijbehorende stappen op het bord, de leerling kan dan terugvallen op de uitleg.

Wanneer de leerlingen aan het werk zijn observeert de leerkracht de leerlingen. De leerkracht controleert of de leerling de afspraken nakomt en geeft complimenten.

- De evaluatie:

De leerkracht evalueert individueel met de leerling en klassikaal. De nadruk ligt vooral op het samenwerken en het nastreven van de regels. Tevens geeft de leerkracht positieve feedback en kan hij gebruik maken van een beloningssysteem.

Bijlage 6: Interview met de leerkrachten van groep 4

1. Hoe hebben jullie coöperatief leren geïntroduceerd in groep 4?

Wij zijn begonnen met het inzetten van coöperatieve spelletjes. Door de leerlingen te begeleiden bij het spel gaan ze langzamerhand ervaren, dat ze samen moeten werken om het einddoel te bereiken.

Daarnaast hebben we de leerlingen eerst in tweetallen coöperatieve werkvormen laten ervaren en later hebben we dit uitgebreid naar drie- en viertallen.

Tevens hebben we de leerlingen kennis laten maken met de rollen: tijdbewaker, stiltekapitein, materiaalbaas en tafelbaas. Deze rollen staan de hele dag centraal.

2. Hoe vaak zetten jullie coöperatieve werkvormen in tijdens de lessen?

De coöperatieve spelletjes worden één keer in de week, 20 minuten, gespeeld.

Elke dag verzorgen wij een coöperatieve activiteit bij rekenen of taal. De leerlingen gaan dan in tweetallen aan de slag.

3. Bij welke vakken of activiteiten maken jullie gebruik van coöperatieve werkvormen?

Wij maken gebruik van coöperatieve werkvormen bij taal, rekenen, lezen, leefstijl en handvaardigheid.

4. Welke coöperatieve werkvormen zijn geschikt voor leerlingen van groep 4 binnen het speciaal basisonderwijs en waarom?

- Placemat.
- Voor- en nadoen.
- Denk tweetal vertel.
- Rondpraat.
- Tafelrondje.

Deze werkvormen zijn geschikt voor de leerlingen van groep 4 binnen het speciaal onderwijs, omdat de leerlingen in tweetallen kunnen werken. Het werken in tweetallen sluit beter aan bij de sociaal- emotionele leeftijd van de leerlingen.

5. Welke coöperatieve werkvormen zijn minder geschikt voor groep 4 van het speciaal basisonderwijs en waarom?

Werkvormen die in **viertallen** uitgevoerd moeten worden, de leerlingen kunnen dit nog niet aan.

De **genummerde koppen** is niet geschikt voor de leerlingen van groep 4, omdat de leerlingen dan **onvoldoende voorbereidingstijd** hebben. De leerlingen van groep 4 hebben behoefte aan **duidelijkheid en structuur**. Zij willen graag van te voren weten op welke vraag ze antwoord moeten geven en niet onverwachts wanneer de leerkracht een nummer noemt.

6. Hoe reageren de leerlingen op coöperatieve werkvormen?

Over het **algemeen** vinden de leerlingen het **leuk**.

Soms zijn er leerlingen die het minder leuk vinden, omdat ze dan een **rol moeten vervullen die ze liever niet willen vervullen**.

7. Heeft coöperatief leren invloed op het pedagogisch klimaat van de klas?

Over het algemeen merken wij dat de leerlingen **meer rekening met elkaar** gaan **houden** en dat ze meer **sociale vaardigheden** ontwikkelen. Wel zijn er een aantal leerlingen die het lastig vinden om de **rolverdeling te accepteren**, zij blijven er soms in hangen.

8. Welke vaardigheden heb ik als leerkracht nodig, om coöperatief leren te introduceren in groep 3?

- Het is van belang dat je een **coachende houding** aanneemt.
- Je moet **niet te snel oordelen**.
- Geef de leerlingen de **tijd**, om **samen** tot een **oplossing of inzicht** te komen.
- **Alles is goed**.

9. Hebben jullie nog tips of adviezen voor mijn onderzoek?

Mocht je literatuur of adviezen nodig hebben over werkvormen, dan kun je altijd bij de werkgroep coöperatief leren terecht.

Houd rekening met autistische leerlingen, omdat zij specifieke begeleiding nodig hebben.

Bijlage 7: De kijkwijzers van het observeren

Geef aan of de leerling wel/niet een basisvaardigheid van samenwerken laat zien.

Observant 1

Observatiedatum: 12 maart 2012

Basisvaardigheden	Namen	L1	L2	L3	L4	L5	L6	L7	L8	L9	L10	L11	L12	Totaal
1. Elkaars naam gebruiken.		Niet	Niet	Niet	Niet	Wel	Niet	Niet	Niet	Niet	Niet	Wel	Wel	3 v/d 12 wel
2. Samen spelen/werken.		Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Niet	Wel	Wel	7 v/d 12 wel
3. Naar elkaar luisteren.		Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	9 v/d 12 wel
4. Elkaar uit laten praten.		Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	10 v/d 12 wel
5. Elkaar aankijken tijdens het praten.		Wel	Wel	Wel	Niet	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Niet	Wel	Wel	8 v/d 12 wel
6. Om de beurt praten.		Wel	Niet	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	8 v/d 12 wel
7. Een eigen inbreng durven hebben.		Wel	Niet	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	8 v/d 12 wel
8. Ieders inbreng accepteren.		Niet	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Niet	Niet	Niet	Niet	Niet	Niet	3 v/d 12 wel
9. Materialen met elkaar delen.		Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	11 v/d 12 wel
10. Bij je eigen groepje blijven.		Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	11 v/d 12 wel

De kijkwijzer voor het observeren.

Geef aan of de leerling wel/niet een basisvaardigheid van samenwerken laat zien.

Observant 2

Observatiedatum: 12 maart 2012

Namen	L1	L2	L3	L4	L5	L6	L7	L8	L9	L10	L11	L12	Totaal
Basisvaardigheden													
1. Elkaars naam gebruiken.	Niet	Niet	Wel	Niet	Wel	Niet	Niet	Niet	Niet	Niet	Wel	Wel	3 v/d 12 wel
2. Samen spelen/werken.	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Niet	Wel	Wel	7 v/d 12 wel
3. Naar elkaar luisteren.	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	9 v/d 12 wel
4. Elkaar uit laten praten.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	10 v/d 12 wel
5. Elkaar aankijken tijdens het praten.	Wel	Wel	Wel	Niet	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Niet	Niet	Wel	8 v/d 12 wel
6. Om de beurt praten.	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	7 v/d 12 wel
7. Een eigen inbreng durven hebben.	Wel	Niet	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	8 v/d 12 wel
8. Ieders inbreng accepteren.	Niet	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Niet	Niet	Niet	Niet	Niet	Niet	3 v/d 12 wel
9. Materialen met elkaar delen.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	11 v/d 12 wel
10. Bij je eigen groepje blijven.	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	11 v/d 12 wel

Basisvaardigheden	Observant 1	Observant 2	Bevindingen
1. Elkaars naam gebruiken.	3	3	Leerling 5, leerling 11 en leerling 9 gebruiken elkaars naam.
2. Samen spelen/werken.	7	7	Leerling 3, leerling 4 en leerling 10 waren alleen aan het spelen met de strijkkraaltjes. Opvallend is dat leerling 7 en leerling 8 niet samen speelden. Zij speelden alleen en niet samen met andere leerlingen in hun groepje.
3. Naar elkaar luisteren.	9	9	Leerling 5 luisterde niet naar zijn medeleerling die tegen hem sprak. Leerling 7 en leerling 8 hebben deze basisvaardigheid niet laten zien, omdat ze alleen speelden.
4. Elkaar uit laten praten.	10	10	Leerling 7 en leerling 8 hebben deze basisvaardigheid niet laten zien, omdat ze alleen speelden.
5. Elkaar aankijken tijdens het praten.	8	8	Leerling 4 en leerling 10 keken elkaar niet aan tijdens het praten, zij waren druk bezig met de strijkkraaltjes. Leerling 7 en leerling 8 hebben niet gepraat tijdens het spelen.
6. Om de beurt praten.	8	7	Leerling 2, leerling 6, leerling 7 en leerling 8 praatten niet om de beurt. Observant 1 is het opgevallen dat leerling 1 dat wel deed.
7. Een eigen inbreng durven hebben.	8	8	Leerling 2, leerling 6, leerling 7 en leerling 8 hebben niet laten zien dat ze een eigen inbreng durven hebben.
8. Ieders inbreng accepteren.	3	3	Alleen leerling 2, leerling 3 en leerling 6 accepteren de inbreng van iemand anders. De andere leerlingen houden hun eigen standpunt vast.
9. Materialen met elkaar delen.	11	11	Alleen leerling 8 deelt zijn materialen niet met andere leerlingen.
10. Bij je eigen groepje blijven.	11	11	Alleen leerling 1 loopt bij zijn groepje weg, om met andere leerlingen te praten.

De kijkwijzer voor het observeren.

Geef aan of de leerling wel/niet een basisvaardigheid van samenwerken laat zien.

Observant 1

Observatiedatum: 19 maart 2012

Namen	L1	L2	L3	L4	L5	L6	L7	L8	L9	L10	L11	L12	Totaal
Basisvaardigheden													
1. Elkaars naam gebruiken.	Wel	Wel	Niet	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	9 v/d 12 wel
2. Samen spelen/werken.	Niet	Niet	Wel	Wel	Niet	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	7 v/d 12 wel
3. Naar elkaar luisteren.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	10 v/d 12 wel
4. Elkaar uit laten praten.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	10 v/d 12 wel
5. Elkaar aankijken tijdens het praten.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	10 v/d 12 wel
6. Om de beurt praten.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	10 v/d 12 wel
7. Een eigen inbreng durven hebben.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	10 v/d 12 wel
8. Ieders inbreng accepteren.	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	9 v/d 12 wel
9. Materialen met elkaar delen.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	12 v/d 12 wel
10. Bij je eigen groepje blijven.	Wel	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	11 v/d 12 wel

De kijkwijzer voor het observeren.

Geef aan of de leerling wel/niet een basisvaardigheid van samenwerken laat zien.

Observant 2

Observatiedatum: 19 maart 2012

Namen	L1	L2	L3	L4	L5	L6	L7	L8	L9	L10	L11	L12	Totaal
Basisvaardigheden													
1. Elkaars naam gebruiken.	Wel	Wel	Niet	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	9 v/d 12 wel
2. Samen spelen/werken.	Niet	Niet	Wel	Wel	Niet	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	7 v/d 12 wel
3. Naar elkaar luisteren.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	10 v/d 12 wel
4. Elkaar uit laten praten.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	10 v/d 12 wel
5. Elkaar aankijken tijdens het praten.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Niet	9 v/d 12 wel
6. Om de beurt praten.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	10 v/d 12 wel
7. Een eigen inbreng durven hebben.	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	9 v/d 12 wel
8. Ieders inbreng accepteren.	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	9 v/d 12 wel
9. Materialen met elkaar delen.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	12 v/d 12 wel
10. Bij je eigen groepje blijven.	Wel	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	wel	11 v/d 12 wel

Basisvaardigheden	Observant 1	Observant 2	Bevindingen
1. Elkaars naam gebruiken.	9	9	Leerling 7 speelde alleen en praatte niet met andere leerlingen. Leerling 6 en leerling 3 hebben geen namen gebruikt tijdens het spelen.
2. Samen spelen/ werken.	7	7	Leerling 7 en leerling 8 speelden alleen en praatten niet met andere leerlingen. Leerling 1, leerling 2 en leerling 5 speelden naast elkaar en niet met elkaar.
3. Naar elkaar luisteren.	10	10	Leerling 7 en leerling 8 speelden alleen en praatten niet met andere leerlingen.
4. Elkaar uit laten praten.	10	10	Leerling 7 en leerling 8 speelden alleen en praatten niet met andere leerlingen.
5. Elkaar aankijken tijdens het praten.	10	9	Leerling 7 en leerling 8 speelden alleen en praatten niet met andere leerlingen. Observant 2 is het opgevallen dat leerling 12 niet naar leerling 4 keek toen ze met elkaar praatten, ze bleef met de Duplo spelen.
6. Om de beurt praten.	10	10	Leerling 7 en leerling 8 speelden alleen en praatten niet met andere leerlingen.
7. Een eigen inbreng durven hebben.	10	9	Leerling 7 en leerling 8 speelden alleen en praatten niet met andere leerlingen. Leerling 5 heeft deze basisvaardigheid alleen laten zien toen observant 1 keek.
8. Ieders inbreng accepteren.	9	9	Leerling 7 en leerling 8 speelden alleen en praatten niet met andere leerlingen. Leerling 1 liet luidruchtig blijken dat hij het niet eens was met het voorstel van leerling 2
9. Materialen met elkaar delen.	12	12	Alle leerlingen hebben materialen met elkaar gedeeld.
10. Bij je eigen groepje blijven.	11	11	Leerling 2 bleef niet bij zijn eigen groepje tijdens het spelen. Hij liep de hele klas rond en ging bij verschillende groepjes praten.

De kijkwijzer voor het observeren.

Geef aan of de leerling wel/niet een basisvaardigheid van samenwerken laat zien.

Observant 1

Observatiedatum: 20 maart 2012

Namen	L1	L2	L3	L4	L5	L6	L7	L8	L9	L10	L11	L12	Totaal
Basisvaardigheden													
1. Elkaars naam gebruiken.	Niet	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	8 v/d 12 wel
2. Samen spelen/werken.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	10 v/d 12 wel
3. Naar elkaar luisteren.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	10 v/d 12 wel
4. Elkaar uit laten praten.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	9 v/d 12 wel
5. Elkaar aankijken tijdens het praten.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	10 v/d 12 wel
6. Om de beurt praten.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	9 v/d 12 wel
7. Een eigen inbreng durven hebben.	Wel	Niet	Wel	Niet	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	8 v/d 12 wel
8. Ieders inbreng accepteren.	Niet	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	7 v/d 12 wel
9. Materialen met elkaar delen.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	11 v/d 12 wel
10. Bij je eigen groepje blijven.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	12 v/d 12 wel

De kijkwijzer voor het observeren.

Geef aan of de leerling wel/niet een basisvaardigheid van samenwerken laat zien.

Observant 2

Observatiedatum: 20 maart 2012

Namen	L1	L2	L3	L4	L5	L6	L7	L8	L9	L10	L11	L12	Totaal
Basisvaardigheden													
1. Elkaars naam gebruiken.	Niet	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	8 v/d 12 wel
2. Samen spelen/werken.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	10 v/d 12 wel
3. Naar elkaar luisteren.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	10 v/d 12 wel
4. Elkaar uit laten praten.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	9 v/d 12 wel
5. Elkaar aankijken tijdens het praten.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	10 v/d 12 wel
6. Om de beurt praten.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	9 v/d 12 wel
7. Een eigen inbreng durven hebben.	Wel	Niet	Wel	Niet	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Niet	7 v/d 12 wel
8. Ieders inbreng accepteren.	Niet	Wel	Wel	Niet	Niet	Wel	Niet	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	7 v/d 12 wel
9. Materialen met elkaar delen.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Niet	Wel	Wel	Wel	Wel	11 v/d 12 wel
10. Bij je eigen groepje blijven.	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	Wel	12 v/d 12 wel

Basisvaardigheden	Observant 1	Observant 2	Bevindingen
1. Elkaars naam gebruiken.	8	8	Leerling 8 speelde alleen en praatte niet met andere leerlingen. Leerling 1, leerling 4 en leerling 5 hebben elkaars namen niet gebruikt tijdens het spelen.
2. Samen spelen/ werken.	10	10	Leerling 7 en leerling 8 speelden alleen. De andere leerlingen speelden samen.
3. Naar elkaar luisteren.	10	10	Leerling 7 en leerling 8 speelden alleen en hebben niet met andere leerlingen gepraat.
4. Elkaar uit laten praten.	9	9	Leerling 7 en leerling 8 speelden alleen en hebben niet met andere leerlingen gepraat. Leerling 9 liet leerling 12 niet uitpraten, ze praatte door leerling 12 heen.
5. Elkaar aankijken tijdens het praten.	10	10	Leerling 7 en leerling 8 speelden alleen en hebben niet met andere leerlingen gepraat.
6. Om de beurt praten.	9	9	Leerling 7 en leerling 8 speelden alleen en hebben niet met andere leerlingen gepraat. Leerling 9 liet leerling 12 niet uitpraten, ze praatte door leerling 12 heen.
7. Een eigen inbreng durven hebben.	8	7	Leerling 7 en leerling 8 speelden alleen en hebben niet met andere leerlingen gepraat. Leerling 2 en leerling 4 durfden geen eigen mening te geven toen leerling 1 iets zei. Op het moment dat observant 1 keek, gaf leerling 12 leerling 11 een voorstel. Later deed ze dit niet meer.
8. Ieders inbreng accepteren.	7	7	Leerling 7 en leerling 8 speelden alleen en hebben niet met andere leerlingen gepraat. Leerling 1, leerling 4 en leerling 5 accepteerden niet de inbreng van een ander, zij hielden hun eigen standpunt vast.
9. Materialen met elkaar delen.	11	11	Leerling 8 heeft geen materialen gedeeld, de andere leerlingen wel.
10. Bij je eigen groepje blijven.	12	12	Alle leerlingen bleven bij hun eigen groepje spelen.

Bijlage 8: De uitgeschreven interviews

Interview met leerkracht 1.

1. Wat is de visie van speciaal basisonderwijsschool X. ten aanzien van coöperatief leren?

- Wat willen jullie bereiken met coöperatief leren.

2. Hoe kijk je zelf tegen coöperatief leren aan?

Ik vind het prettig wanneer de leerlingen leren samenwerken, omdat de zwakkere leerlingen van de betere leerlingen kunnen leren en de betere leerlingen kunnen zich verder ontwikkelen doordat ze strategieën onder woorden brengen.

Naar mijn mening is het goed om coöperatief leren in te voeren, maar niet bij alle vakken en activiteiten. Soms hebben onze leerlingen rustige momenten nodig om tot werken te komen, deze momenten wil ik ze dan ook geven.

Bij rekenen en woordenschat vind ik het makkelijk om de leerlingen samen te laten werken. Bij taal vind ik dit lastiger, wel laat ik de leerlingen in tweetallen lezen.

3. Welke voordelen brengt coöperatief leren met zich mee?

- *De leerlingen leren samenwerken, dit is ook belangrijk voor de toekomst (werk).*
- *De leerlingen ontwikkelen sociale vaardigheden.*
- *De leerlingen leren van en met elkaar.*
- *De leerlingen komen samen tot grotere en meerdere inzichten.*
- *De leerlingen hebben steun aan elkaar.*
- *De leerlingen leren beter overleggen.*
- *De leerlingen leren keuzes af te wegen.*
- *De leerlingen leren elkaars mening te respecteren.*

4. Welke nadelen brengt coöperatief leren met zich mee?

- *Zwakke leerlingen kunnen teveel gaan leunen aan de betere leerlingen.*
- *De overheersende leerlingen kunnen de leiding gaan nemen.*

5. Heb je wel eens met coöperatieve werkvormen gewerkt?

Ja.

Vooraf in tweetallen en drietallen.

Bij rekenen laat ik de leerlingen vaak samenwerken met de materialen. De leerlingen delen de materialen en overleggen samen hoe ze de opgave kunnen oplossen.

Bij taal laat ik de leerlingen in tweetallen lezen, daarnaast gaan ze de woordjes bij elkaar overhoren.

Ik laat de leerlingen spelletjes spelen in viertallen.

Ik heb de rollen; materiaalbaas, tafelbaas, stiltekapitein en tijdbewaker nog niet eerder gebruikt.

6. Hoe graag zou je met coöperatieve werkvormen willen werken in groep 3?

- Geef het aan met een cijfer tussen de 0 en 10.

8.

Interview met leerkracht 2.

1. Wat is de visie van speciaal basisonderwijsschool X. ten aanzien van coöperatief leren?

- Wat willen jullie bereiken met coöperatief leren.

2. Hoe kijk je zelf tegen coöperatief leren aan?

Ik vind coöperatieve leren een mooie werkvorm, omdat de leerlingen leren samenwerken. Van de werkgroep coöperatief leren, krijgen wij tips en werkvormen aangereikt die we kunnen toepassen in de groep.

Naar mijn mening is het van belang dat er vanaf groep 3 begonnen wordt met aspecten van coöperatief leren. De leerlingen maken dan onder andere kennis met de begrippen: stiltekapitein, materiaalbaas, tijdbewaker en tafelbaas, daarnaast zouden ze ervaring op moeten doen met coöperatieve werkvormen in tweetallen of eventueel drietallen. Wanneer de leerlingen in groep 3 beschikken over de basiskennis van coöperatief leren, kunnen de leerkrachten in de hogere groepen het coöperatief leren gemakkelijker uitbreiden. Tevens ontstaat er binnen de school een doorgaande lijn wanneer de begrippen en werkvormen op dezelfde manier ingezet worden.

3. Welke voordelen brengt coöperatief leren met zich mee?

- *De leerlingen leren samenwerken.*
- *De leerlingen leren verantwoordelijkheid te dragen voor een rol, bijvoorbeeld: stiltekapitein, materiaalbaas, tijdbewaker en tafelbaas.*
De leerlingen leren ook een rol aan te nemen die bij hem/haar past.
- *De leerlingen leren van en met elkaar.*
- *De leerlingen gaan elkaars kwaliteiten inzien en benutten.*
- *De leerlingen gaan hun inlevingsvermogen vergroten.*

4. Welke nadelen brengt coöperatief leren met zich mee?

Coöperatieve werkvormen zorgen voor onrust in de groep. Bij sommige vakken/activiteiten is rust belangrijk voor onze leerlingen, in verband met prikkels van buitenaf.

5. Heb je wel eens met coöperatieve werkvormen gewerkt?

Ja.

Vooraf in tweetallen en drietallen. Met rekenen geef ik de leerlingen praktische opdrachten die ze in twee of drietallen mogen uitvoeren. De leerlingen gaan dan samen sommen maken of op zoek naar de oplossing.

Bij handvaardigheid geef ik de leerlingen soms de opdracht om samen een product te maken. Tevens heb ik wel eens gewerkt met de placemat.

6. Hoe graag zou je met coöperatieve werkvormen willen werken in groep 3?

- Geef het aan met een cijfer tussen de 0 en 10.

7,5.

Ik denk dat we soms teveel verwachten van de leerlingen en dat we daarom tevreden mogen zijn met kleine dingen. Bijvoorbeeld: eerst alleen de rollen inzetten en dat de leerlingen daar mee leren werken.

Interview met de lb'er.

1. Wat is de visie van speciaal basisonderwijsschool X. ten aanzien van coöperatief leren?

- Wat willen jullie bereiken met coöperatief leren.

Coöperatief leren is een goede basis voor later. Samenwerken is belangrijk omdat de kinderen in de toekomst ook samen moeten werken. De kinderen leren van elkaar, ze maken gebruik van elkaars kennis en aanpakken die tot leren leiden.

Wat we willen bereiken is dat de leerlingen in groepjes van 2/4 kinderen problemen zelf oplossen en zelf zoeken naar antwoorden. En dat ieder kind er toe doet. Ook het "stille" kind komt aan bod. Je doet het samen!!

2. Hoe kijk je zelf tegen coöperatief leren aan?

Zelf vind ik het een werkwijze die de kwaliteit van het onderwijs vergroot. Het zelf ontdekken van oplossingen vind ik zeer waardevol. De stof beklijft ook beter. En het feit dat iedereen mee moet doen om tot een eindresultaat (wederzijdse afhankelijkheid) te komen vind ik erg goed. Kinderen worden zelf verantwoordelijk. Ook vonden de kinderen en ik het een hele fijne werkwijze om bijvoorbeeld de tafels te leren middels tweetallen.

3. Welke voordelen brengt coöperatief leren met zich mee?

- *De kinderen leren op een natuurlijke manier door te praten , door te doen en door actief mee te denken.*
- *De inbreng is gelijkwaardig. Een kind dat normaal wordt "overruled" door verbaal sterkere kinderen, krijgt nu ook de ruimte om zijn/haar bijdrage te leveren. Mits het klassenmanagement en het pedagogisch klimaat goed zijn natuurlijk.*
- *Het stimuleert de interactieve taal.*
- *De kinderen hebben een groepsdoel en dat doel kan alleen maar bereikt worden als elk groepslid een bijdrage levert.*

4. Welke nadelen brengt coöperatief leren met zich mee?

Coöperatief leren heeft op zich geen nadelen, alleen men adviseert om elke 6 weken de groepjes te wisselen maar dat is in het SBO voor onze kinderen niet zo handig. Veel kinderen kunnen moeilijk tegen veranderingen. En samenwerken voor de kinderen in het autistische spectrum blijft moeilijk. Dit moet je goed begeleiden.

5. Heb je wel eens met coöperatieve werkvormen gewerkt?

Ja.

Tweetallen en viertallen.

Werkvorm: placemat, denken , delen en uitwisselen. De kinderen worden uitgedaagd eerst zelf na te denken en daarna te overleggen.

Tijdbewaker en stiltekapitein erbij betrokken. Tafel –tweepraat, tafelschrijfrondje (viertal).

6. Hoe graag zou je met coöperatieve werkvormen willen werken in groep 3?

- Geef het aan met een cijfer tussen de 0 en 10.

10.

Ik zou het heel graag willen ook al besef ik dat er wel aan een aantal randvoorwaarden moet worden voldaan (vaardigheden voor samenwerken moeten aanwezig zijn). In groep 3 zou ik met tandemleren beginnen.

Bijlage 9: De horizontale vergelijking

Interview	Leerkracht 1	Leerkracht 2	Ib'er	Bevindingen
Wat is de visie van speciaal basisonderwijschool X. ten aanzien van coöperatief leren? (Ib'er) Waarom: Ik wil weten of speciaal basisonderwijschool X. positief tegen coöperatief leren aankijkt.			<i>Coöperatief leren is een goede basis voor later. Samenwerken is belangrijk omdat de kinderen in de toekomst ook samen moeten werken. De kinderen leren van elkaar, ze maken gebruik van elkaars kennis en aanpakken die tot leren leiden.</i> <i>Wat we willen bereiken is dat de leerlingen in groepjes van 2/4 kinderen problemen zelf oplossen en zelf zoeken naar antwoorden. En dat ieder kind er toe doet. Ook het "stille" kind komt aan bod. Je doet het samen!!</i>	Speciaal basisonderwijschool X. vindt coöperatief leren belangrijk voor haar leerlingen, omdat samenwerken een basis is voor de toekomst. Speciaal basisonderwijschool X. wil haar leerlingen stimuleren om zelf problemen op te lossen. Alle leerlingen horen er bij!

Hoe kijk je zelf tegen coöperatief leren aan? Waarom: Ik wil weten of de leerkrachten van groep 3 en de lb'er open staan voor coöperatief leren.	<i>Ik vind het prettig wanneer de leerlingen leren samenwerken, omdat de zwakkere leerlingen van de betere leerlingen kunnen leren en de betere leerlingen kunnen zich verder ontwikkelen doordat ze strategieën onder woorden brengen. Naar mijn mening is het goed om coöperatief leren in te voeren, maar niet bij alle vakken en activiteiten. Soms hebben onze leerlingen rustige momenten nodig om tot werken te komen, deze momenten wil ik ze dan ook geven. Bij rekenen en woordenschat vind ik het makkelijk om de leerlingen samen te laten werken. Bij taal vind ik dit lastiger, wel laat ik de leerlingen in tweetallen</i>	<i>Ik vind coöperatieve leren een mooie werkvorm, omdat de leerlingen leren samenwerken. Van de werkgroep coöperatief leren, krijgen wij tips en werkvormen aangereikt die we kunnen toepassen in de groep. Naar mijn mening is het van belang dat er vanaf groep 3 begonnen wordt met aspecten van coöperatief leren. De leerlingen maken dan onder andere kennis met de begrippen: stillekapitein, materiaalbaas, tijdbewaker en tafelbaas, daarnaast zouden ze ervaring op moeten doen met coöperatieve werkvormen in tweetallen of eventueel drietallen. Wanneer de leerlingen in groep 3 beschikken over de basiskennis van coöperatief leren, kunnen</i>	<i>Zelf vind ik het een werkwijze die de kwaliteit van het onderwijs vergroot. Het zelf ontdekken van oplossingen vind ik zeer waardevol. De stof beklijft ook beter. En het feit dat iedereen mee moet doen om tot een eindresultaat (wederzijdse afhankelijkheid) te komen vind ik erg goed. Kinderen worden zelf verantwoordelijk. Ook vonden de kinderen en ik het een hele fijne werkwijze om bijvoorbeeld de tafels te leren middels tweetallen.</i>	De leerkrachten en lb'er kijken positief tegen coöperatief leren aan, omdat de leerlingen van en met elkaar leren (samenwerken).

	lezen.	de leerkrachten in de hogere groepen het coöperatief leren gemakkelijker uitbreiden. Tevens ontstaat er binnen de school een doorgaande lijn wanneer de begrippen en werkvormen op dezelfde manier ingezet worden.		
Welke voordelen brengt coöperatief leren met zich mee? Waarom: Ik wil weten welke beschermende factoren de leerkrachten en lb'er zien van coöperatief leren.	De leerlingen leren samenwerken, dit is ook belangrijk voor de toekomst (werk). De leerlingen ontwikkelen sociale vaardigheden. De leerlingen leren van en met elkaar. De leerlingen komen samen tot grotere en meerdere inzichten. De leerlingen hebben steun aan elkaar. De leerlingen leren beter	De leerlingen leren samenwerken. De leerlingen leren verantwoordelijkheid te dragen voor een rol, bijvoorbeeld: stiltekapitein, materiaalbaas, tijdbewaker en tafelbaas. De leerlingen leren ook een rol aan te nemen die bij hem/haar past. De leerlingen leren van en met elkaar. De leerlingen gaan elkaars kwaliteiten inzien en	De kinderen leren op een natuurlijke manier door te praten , door te doen en door actief mee te denken. De inbreng is gelijkwaardig. Een kind dat normaal wordt "overruled" door verbaal sterkere kinderen, krijgt nu ook de ruimte om zijn/haar bijdrage te leveren. Mits het klassenmanagement en het pedagogisch klimaat goed zijn natuurlijk. Het stimuleert de	De leerkrachten en lb'er geven als voordelen: - De leerlingen leren samenwerken. - De leerlingen leren van en met elkaar. - De leerlingen gaan elkaars kwaliteiten inzien en benutten. - De leerlingen zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor het groepsdoel. - De leerlingen

	overleggen. De leerlingen leren keuzes af te wegen. De leerlingen leren elkaars mening te respecteren.	benutten. De leerlingen gaan hun inlevingsvermogen vergroten.	interactieve taal. De kinderen hebben een groepsdoel en dat doel kan alleen maar bereikt worden als elk groepslid een bijdrage levert.	ontwikkelen sociale vaardigheden.
Welke nadelen brengt coöperatief leren met zich mee? Waarom: ik wil weten welke belemmerende factoren de leerkrachten en lb'er van coöperatief leren zien.	Zwakke leerlingen kunnen teveel gaan leunen aan de betere leerlingen. De overheersende leerlingen kunnen de leiding gaan nemen.	Coöperatieve werkvormen zorgen voor onrust in de groep. Bij sommige vakken/activiteiten is rust belangrijk voor onze leerlingen, in verband met prikkels van buitenaf.	Coöperatief leren heeft op zich geen nadelen, alleen men adviseert om elke 6 weken de groepjes te wisselen maar dat is in het SBO voor onze kinderen niet zo handig. Veel kinderen kunnen moeilijk tegen veranderingen. En samenwerken voor de kinderen in het autistische spectrum blijft moeilijk. Dit moet je goed begeleiden.	De leerkrachten en lb'er geven als nadelen: - Zwakke leerlingen gaan teveel leunen. - Overheersende leerlingen gaan de leiding nemen. - Zorgt voor onrustige situaties. - Het wisselen van groepjes.
Heb je wel eens met coöperatieve werkvormen gewerkt?	Ja. Vooral in tweetallen en drietallen. Bij rekenen laat ik de	Ja. Vooral in tweetallen en drietallen. Met rekenen geef ik de	Ja. Tweetallen en viertallen. Werkvorm: placemat,	Zowel de leerkrachten als lb'er hebben ervaring met coöperatieve werkvormen. Met name werkvormen die in

Waarom: Ik wil weten of de leerkrachten en Ib'er ervaring hebben met coöperatieve werkvormen.	leerlingen vaak samenwerken met de materialen. De leerlingen delen de materialen en overleggen samen hoe ze de opgave kunnen oplossen. Bij taal laat ik de leerlingen in tweetallen lezen, daarnaast gaan ze de woordjes bij elkaar overhoren. Ik laat de leerlingen spelletjes spelen in viertallen. Ik heb de rollen; materiaalbaas, tafelbaas, stiltekapitein en tijdbewaker nog niet eerder gebruikt.	leerlingen praktische opdrachten die ze in twee of drietallen mogen uitvoeren. De leerlingen gaan dan samen sommen maken of op zoek naar de oplossing. Bij handvaardigheid geef ik de leerlingen soms de opdracht om samen een product te maken. Tevens heb ik wel eens gewerkt met de placemat.	denken , delen en uitwisselen. De kinderen worden uitgedaagd eerst zelf na te denken en daarna te overleggen. Tijdbewaker en stiltekapitein erbij betrekken. Tafel – tweepraat, tafelschrijfrondje (viertal).	tweetallen uitgevoerd worden. De werkvormen zijn vooral gericht op overlegsituaties (hoe kunnen we deze som aanpakken?). De Ib'er geeft aan dat ze gewerkt heeft met de rollen tijdbewaker en stiltekapitein.
Hoe graag zou je met coöperatieve werkvormen willen werken in groep 3? Waarom: ik wil weten of de leerkrachten en Ib'er	8.	7,5.	10.	Aan de cijfers te zien hebben de leerkrachten en Ib'er behoefte aan coöperatieve werkvormen voor groep 3. Het gemiddelde cijfer is een 8,5.

behoefte hebben om coöperatieve werkvormen in te zetten in groep 3.				
---	--	--	--	--